— চাকৈ-চকোৱা —

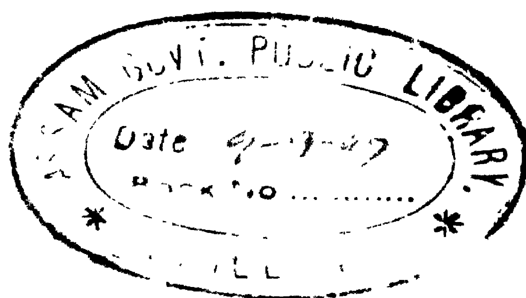
সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱা

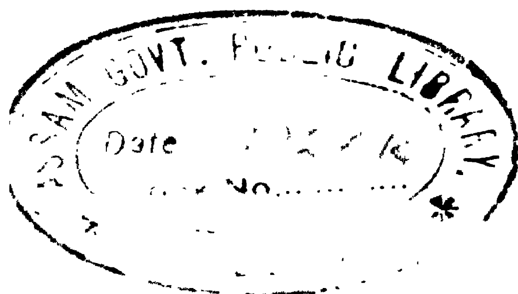
"—জ্ঞান-সম্পদ আৰু ভাষাৰ মাধুৰ্য্যই
পুথিখনিৰ অনেক গৌৰৱ বঢ়াইছে—"

— প্ৰকাশিকা —
লীলা দেৱী এম. এ., বি. টি.

ASSAM GOVT. PUBLIC LIBRARY.
Date
Book No.

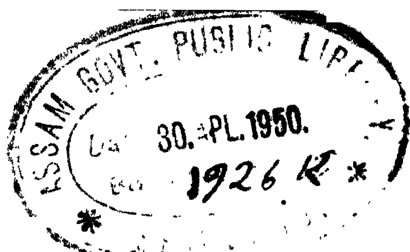

ASSAM GOVT. PUBLIC LIBRARY.
Date

চাকৈ-চকোৱা

শ্ৰীসত্যপ্ৰসাদ বৰুৱা, বি, এ ।

গুৱাহাটী জয়ন্তী আট প্ৰেছত—
শ্ৰীখগেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ দ্বাৰা ছপা কৰা হল।

চাঁদ-চকোরা

(সামাজিক নাট)

শ্রীসত্যপ্রসাদ বরুৱা বি-এ ।

"If the theatre is to continue to influence it will do so only by an intelligent appreciation of some of those revitalising principles which have been contributed by the experimental theatres of today"

Shahid Suhrawardy.

—প্রকাশিকা—

শ্রীলীলা দেৱী, এম-এ, বি-টি ।

চৰিত্ৰাৱলী।

মিনতি দেৱী…
গীতা দেৱী…
ইলা দেৱী…
কমলা দেৱী…
নাৰ্চ…

বিজিত
অজিত
ৰুকুণা বৰুৱা
ৰমেশ…
পুলিছ চাহাব
মগনীয়া ‥
ডাক্তৰ ইত্যাদি।

পাতনি

ইংৰাজী ১৯৩৯ চনৰ দুৰ্গা পূজা উপলক্ষে গুৱাহাটীৰ শ্ৰীযুত গুৰুপ্ৰসাদ বৰুৱা আই, পি, ডাঙৰীয়াৰ ঘৰত "মিৰা" নাম দি নাটকখনৰ সৰ্ব্বপ্ৰথম অভিনয় হয়। দৰ্শকসকলে আশাতীতৰূপে নাটকখনিৰ প্ৰশংসা কৰে। দৰাচলতে তেখেতসকলৰ উদগনি আৰু প্ৰশংসা লাভ কৰাৰ কাৰণেহে ইয়াক প্ৰেছলৈ পঠাবলৈ সাহ কৰিছোঁ। এইখিনিতেই উনুকিয়াই থোৱা আৱশ্যক যে নাটখন সাফল্যমণ্ডিত হোৱাৰ এটি প্ৰধান কাৰণ হৈছে, অভিনেতা, বিশেষকৈ তিৰোতা চৰিত্ৰ ফুটাই তোলা ভদ্ৰমহিলাসকলৰ সুন্দৰ আৰু নিখুঁত অভিনয়। তেখেতসকলক আমাৰ আন্তৰিক ধন্যবাদ জনালোঁ।

প্ৰথম সঙ্গীতটিৰ বাবে শ্ৰীযুত দেৱানন্দ গোস্বামী ডাঙৰীয়া আৰু বাকী কেইটিৰ কাৰণে উদীয়মান কবি শ্ৰীমান তাৰাপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ ওচৰত ঋণী থাকিলো। শ্ৰীমতী কৰুণা দেৱীয়েও আমাক যথেষ্ট সহায় কৰিছে। তেওঁকো এইখিনিতে ধন্যবাদ জনালোঁ। নাটকখন লিখাৰ সময়ত মোৰ বন্ধু শ্ৰীযুত দ্বিজেন্দ্ৰমোহন গোস্বামী, শ্ৰীযুত ভুবনেশ্বৰ বৰঠাকুৰ আৰু শ্ৰীযুত ইন্দুভূষণ চক্ৰবৰ্ত্তী ডাঙৰীয়াসকলে নানা ৰকমে ইঙ্গিত উদগনি দি সহায় কৰাৰ বাবে লিখক কৃতজ্ঞ থাকিল।

ৰাইজৰ শুভাশীষেই লিখকৰ একমাত্ৰ ভৰসা।

স.ৱ।

উজান বজাৰ

গুৱাহাটী।

শ্ৰীপঞ্চমী তিথি, ইং ১৯৪০

প্ৰকাশিকাৰ নিবেদন

অপ্ৰিয় হলেও, স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব যে মঞ্চৰ ওপৰত প্ৰায়েই অসমীয়া নাটকবোৰৰ সৌন্দৰ্য্য নষ্ট হোৱা দেখা যায়। ইয়াৰ আচল কাৰণ হৈছে তিৰোতা অভিনেত্ৰীৰ অভাৱ আৰু আমাৰ ৰঙ্গমঞ্চবোৰৰ অতি শোচনীয় অৱস্থা। মঞ্চ সম্বন্ধীয় জ্ঞান নথকাটোক (Technical insufficiency) অৱস্থা বুজি আওকাণ কৰিব পাৰিলেও তিৰোতা অভিনেত্ৰীৰ অভাৱটোক প্ৰতি মুহূৰ্ত্তেই অনুভৱ কৰিবলৈ বাধ্য হব লাগে। কাৰণ হেজাৰ চেষ্টা কৰিলেও পুৰুষ অভিনেতাৰ পক্ষে নাটকৰ তিৰোতা চৰিত্ৰ বোৰ ফুটাই তোলাতো সম্ভৱ নহয়। আমাৰ নাট্য সাহিত্যৰ উন্নতি কামনা কৰিলে, নাটক আৰু অভিনয় আদিত ৰাপ থকা লোকসকলে এই দুয়োটা অভাৱকে সোনকালে আঁতৰাই অসমৰ ঠায়ে ঠায়ে ব্যৱসায়ী ৰঙ্গমঞ্চ গঢ়ি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত। আন দেশৰ ৰঙ্গমঞ্চবোৰৰ অৱস্থা অধ্যয়ন কৰিলে আমি সহজেই গম পাম, অভিনয় কৰাটো কিমান সন্মানৰ কথা। সেইবোৰ দেশত অভিনেতা অভিনেত্ৰীসকলে, বিস্তৰ অৰ্থ উপাৰ্জ্জনৰ উপৰিও নিজৰ প্ৰতিভাৰ শক্তিৰে সাহিত্য ক্ষেত্ৰৰ বহুতো খিনি ঠাই অধিকাৰ কৰি লৈছে। অভিনয় কৰাটোক কেৱল আমোদৰ কথা বুলি ভাবি আমি যে নিজৰ কিমান অনিষ্ট কৰিছো তাক হয়তো এতিয়াও বুজি পোৱা নাই। নৃত্য, গীত, চৰিত্ৰ অঙ্কন, মঞ্চ পৰিচালনা আদিৰ সৈতে থিয়েটাৰ বস্তুটো আজিকালি বৰ জটিল হৈ পৰিছে। সেই কাৰণে আজিৰ দিনত, সূত্ৰধাৰ স্বৰূপ, মঞ্চ পৰিচালক জনৰ কামটোও বৰ জটিল আৰু দায়িত্বপূৰ্ণ হৈ পৰিছে।

এইটো ঠিক যে উন্নত ধৰণৰ 'ৰঙ্গমঞ্চ গঢ়ি উঠিলেই নাট্যকাৰসকলেও ভাল ভাল নাটক প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুবিধা পাব। আমি সদায়ে দেখা পাইছোঁ যে অভিনয় আদিত সকলো ধৰণৰ মানুহেই ৰস পায়। সেই কাৰণে দেশক শিক্ষিত আৰু সজাগ কৰিবৰ কাৰণে ইয়াতকৈ আৰু আন ভাল উপায় নাই। এইখিনিতেই নাট্যকাৰসকলকো এটি কথা কৈ থোৱাৰ আৱশ্যক অনুভৱ কৰিছোঁ। দোষ হ'লে যেন তেখেতসকলে ক্ষমা কৰে। নাটক লিখোতে তেওঁলোকে যেন দৰ্শক বা পাঠকসকলৰ কথা একেবাৰে পাহৰি নাযায়। তেওঁলোকৰ ৰসানুভূতিক সজাগ কৰাই নাট্যকাৰৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য হোৱা উচিত্। তেনে কৰোতে নাট্যকাৰ-সকলে ৰংধেমালি, "একচন্" আদিৰ সহায়েৰে দৰ্শক আৰু পাঠকসকলৰ সূক্ষ্ম অনুভূতিবোৰক সজাগ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত। তেতিয়া হ'লে সাহিত্য ক্ষেত্ৰতো নাটকৰ সমাদৰ বাঢ়িব। এই বিষয়ে Shakespeare আৰু Galsworthy ৰ নাটক বোৰেই আমাৰ আদৰ্শ হোৱা উচিত।

পট উঠাত মঞ্চত কাকো দেখা নাযায়। অলপ পৰ যোৱাত করুণা বৰুৱাৰ প্ৰবেশ—কুটিল প্ৰকৃতিৰ এজন আদহীয়া মানুহ। আনপিনেদি মিনতিৰ প্ৰবেশ।]

মিনতি—অ' আপুনি; হঠাতে নো ক'ৰপৰা ওলালেহি; বহক।
[দুয়ো চকীত বহে]

করুণা—কিবা এটা কামত নগাঁৱলৈ গৈছিলোঁ। তাতে বাতৰিটো পালোঁ। মই সঁচাকৈয়ে সপোনতো ভবা নাছিলো, তেখেতে আমাক এনেকৈ অকলশৰীয়াকৈ এৰি থৈ যাব।

মিনতি—[ধীৰ ভাৱে] কি কৰিব? মৃত্যুৰ ওপৰত তো আমাৰ কোনো হাত নাই।...অ' এটা কথা; পিতাই মৃত্যু-শয্যাত আপোনাৰ ক্ষমা বিচাৰি গৈছে। আশা কৰো আপুনি তেখেতক ক্ষমা কৰিব পাৰিব।

করুণা—[আচৰিত হৈ] ক্ষমা? মোৰ ওচৰত তো তেখেতে একো দোষ কৰা নাই।

মিনতি—আপোনাৰ ৰক্ষণশীল নীতিবোৰক পিতাই কেতিয়াও শলাগিব নোৱাৰিলে। সেই কাৰণে হয়তো আপুনি বেজাৰ পাব পাৰে।

করুণা—[হাঁহি] অ' তেখেতে শেষ মুহূৰ্ত্তত হ'বলা মোৰ মতৰ মূল্য বুজি পালে?

মিনতি—সেইটো অৱশ্যে সঠিককৈ কব নোৱাৰি। কাৰণ মৃত্যুৰ আগতে পিতাই মোক যি বাট অনুসৰণ কৰিবলৈ

কৈ গৈছে তাৰপৰা এইটো ভালকৈয়ে বুজিব পাৰি যে নিজৰ আদৰ্শৰপৰা তেখেতে একবিন্দুও আঁতৰা নাছিল।

করুণা—আমাৰ দেশৰ মানুহে যে সেই আদৰ্শক শ্ৰদ্ধা কৰি চলিব পাৰিব, আশা কম।

মিনতি—এই খিনিতেই তো পিতাৰ সৈতে আপোনাৰ মতৰ অমিল আছিল।

করুণা—তুমি ঠিক ধৰিছা। মই আজিলৈকে তেখেতৰ মত-বোৰক গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিলোঁ।

মিনতি—গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাৰু কিবা চেষ্টা কৰিছিল নে ?

করুণা—তেনে কোনো চেষ্টা কৰিবলৈ সঁচাকৈয়ে মনেই যোৱা নাছিল ; কাৰণ মই সদায়েই ভাবিছিলোঁ তেখেতৰ এই উদ্যম একেবাৰেই বিফলে যাব।

মিনতি—কিয় ?

করুণা—মোৰ বোধেৰে গুৰিতেই তেখেতে এটা বৰ ডাঙৰ ভুল কৰিছিল।

মিনতি—কি ভুল ?

করুণা—আমাৰ দেশৰ মানুহবোৰ যে এতিয়াও হোজা, মূৰ্খ আৰু অশিক্ষিত হৈয়ে আছে তাক তেখেতে পাহৰি গৈছিল।

মিনতি—পাহৰি তেখেতে কেতিয়াও যোৱা নাছিল। বৰং পিতাই সদায়ে কৈছিল যে সিহঁতৰ অন্তৰবোৰ আমাতকৈ

বহুতো বেচি পৱিত্ৰ, কাৰণ কোনো বাহিৰা প্ৰভাৱে তাক কলুষিত কৰিব পৰা নাই। পিতাই দৃঢ়ভাৱে বিশ্বাস কৰিছিল যে ইহঁতক যদি এবাৰ বুজাই দিব পাৰি—মনুষ্যত্বৰ দাবী কি, যদি এবাৰ দেখুৱাই দিব পাৰি সিহঁতৰ অন্তৰে কি বিচাৰে,—তেন্তে এক মুহূৰ্ত্ততেই সকলো ঠিক হৈ যাব।

[মিনতিৰ মুখখন ৰঙা হৈ পৰে]

কৰুণা - বাৰু যাওক সেইবোৰ কথা। এইখিনি অন্ততঃ তুমি জানি থোৱা দৰকাৰ যে বাহিৰত বিৰুদ্ধাচৰণ কৰিলেও তোমাৰ পিতাক মই অন্তৰেৰে সৈতে শ্ৰদ্ধা কৰিছিলোঁ।

মিনতি—সেই বাবে মোৰ আন্তৰিক ধন্যবাদ গ্ৰহণ কৰিব।

কৰুণা—বাৰু মই এতিয়া উঠোঁহে।

[চকীৰপৰা উঠি দুৱাৰৰ ওচৰ পায়গৈ; তাতে অলপ বৈ কওঁ নকওঁকৈ]

অ'—তোমাক এটা কথা কবলগীয়া আছিল।

মিনতি—কওক।

কৰুণা—মই এইবাৰ election-অত stand কৰা কথাটো তুমি হয়তো জানাই।

মিনতি—হয়, পিতাৰ মুখতেই কথাটো শুনিছিলোঁ।

কৰুণা—তোমাৰ দেউতা জীয়াই থকা হলে মোৰ আৰু কোনো চিন্তাই নাছিল; যাওক, দুখ কৰিনো কি হব—ভাগ্যৰ

লিখন তো আৰু কোনেও খণ্ডাব নোৱাৰে।···তুমি কিন্তু মোক অলপ সহায় কৰি দিব লাগিব।

মিনতি—মোৰ দ্বাৰা জানো আপোনাৰ কিবা উপকাৰ হব?

কৰুণা—কিয়—? নহব কিয়? তোমাৰ পিতাৰাৰ follower সকলক তুমি দেখোন এটা কথা কৈ দিলেই তেওঁলোকে মোক সহায় কৰিব। মোৰ কাৰণে তুমি কিন্তু এইখিনি কৰিবই লাগিব।

মিনতি—(হাঁহি) বাৰু মই যদি নিজেই Stand কৰোঁ।

কৰুণা—এঃ, তিৰোতা মানুহ সেইবোৰ বেমেজালিত নোসোমোৱাই ভাল, বাৰু মই তেন্তে এতিয়া আহোঁহে।

[প্ৰস্থান—যি পিনেদি আহিছিল সেই পিনেদিয়েই। কৰুণা বৰুৱা যোৱাৰ অলপ পাচতে সেই একেখন দুৱাৰেদি "বিজিত" হুৰমুৰকৈ সোমাই আহে আৰু "মিনতি" বহি থকা দেখি হো হো কৰে হাঁহিব ধৰে]

মিনতি—[বিজিতক] হৈছে হৈছে আৰু অভদ্ৰামি কৰি দেখুৱাব নালাগে—যথেষ্ট হৈছে।

বিজিত—[অভিমানৰ সুৰত] আমি তো সদায়ে অভদ্ৰ, তোমাৰ মানত সেই কৰুণা বৰুৱাৰ দৰে Scoundrel বোৰহে ভদ্ৰ। আমিনো তেখেতৰ দৰে অন্তৰৰ কলুষিত ভাবৰাশিক ইমান পাৰ্গতালিৰে সৈতে ঢাকি ৰাখিব পাৰিম কেনেকৈ?

মিনতি—তেখেতক কিন্তু মোৰ বৰ ভাল লাগিল।

বিজিত—লাগিব তো ! চিৰকাল পিতাৰাৰ শত্ৰুতা শালি হয়তো এতিয়া দু-আষাৰ মিঠা কথাৰে সহানুভূতি দেখুৱাব আহিছে। তেখেত অহাৰ আচল কাৰণটো জানিব পাৰোনে ?

মিনতি—তেখেতে এইবাৰ election-অত Stand কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিছে। মই বোলে অলপ সহায় কৰি দিব লাগে।

বিজিত—অ' তাকেই নোকোৱা কিয় ? ধেৎ, মই বৰ অঁকৰা ; এইখিনি কথাকেই বুজি নাপাওঁ।

মিনতি—কি কথানো ?

বিজিত—শ্ৰীযুত বৰুৱাৰ প্ৰতি তোমাৰ এই আশাতীত কৰুণা : বোলো সেই কৰুণা গৈ প্ৰেমত পৰিণত নহলেহে ৰক্ষা।

মিনতি—বেজাৰ পালা নে কি বিজিত ? মই ধেমালিহে কৰিছিলোঁ।

বিজিত—[অপ্ৰস্তুত হৈ] ইয়াত বেজাৰ পোৱা নোপোৱাৰ কোনো প্ৰশ্ন নুঠে। ই হৈছে সামান্য Common senseৰ কথা। তোমালোকৰ অন্তৰৰ এই সামান্য দুৰ্ব্বলতা খিনিক জয় কৰিব নোৱাৰিলে ········

মিনতি—সংসাৰত চলা টান হব—ইয়াকেই তো কব বিচাৰিছা ? মোৰ কিন্তু সেই ভয় নাই।

বিজিত—[আচৰিত হৈ] কিয় ?

মিনতি—পিতাৰ আদৰ্শ আৰু তোমাৰ মৰমে মোক সদায়ে আবৰি ৰাখিব।

বিজিত—বাৰু মিনি, মোৰ চেনেহত তুমি ইমানখিনি বিশ্বাস কৰা নে ?

মিনতি—[হাঁহি] কিয় তোমাৰ হবলা সন্দেহ হয় ?

বিজিত—ভয় লাগে—জানোছা বা অভাগা বিজিতক পাহৰি যোৱা।

মিনতি—তেনে কথা কিয় কোৱা বিজিত ? মোক দুখ দি তুমি বৰ ৰং পোৱা নহয় নে বাৰু ?

বিজিত—সুখত যি স্মৃতি মৰহি যায় হয়তো বেদনাত সি প্ৰাণ পাব পাৰে ; নোৱাৰে নে মিনি ?

মিনতি—সেইবোৰ মই একো বুজি নাপাওঁ। মই মাথো জানো সুখ বা দুখ যিয়েই আহক মোৰ বুকুৰপৰা তোমাক কোনেও কাঢ়ি নিব নোৱাৰে। তোমাৰ আৰু মোৰ হিয়াৰ মিলনটোক মই সদায়ে ভগৱানৰ আশীৰ্ব্বাদ বুলিয়েই ভাবো বিজিত।

[মিনতিৰ মুখত এটা স্নিগ্ধ প্ৰশান্তি ফুটি উঠে, তাকে লক্ষ্য কৰি বিজিতে একেথিৰে তাইৰ মুখলৈ চাই থাকে]

মিনতি—ৰ লাগি কি চাইছা ?

বিজিত—[আবেগেৰে] চাইছো—তুমি কিমান ধুনীয়া।

মিনতি—শিল্পীৰ চকুত নাৰী সদায়ে সুন্দৰী।

বিজিত—হয়তো হব পাৰে।

মিনতি—কিন্তু তুমি পুৰুষ। তোমালোকে ভাবা পুৰুষৰ কাৰণেই তিৰোতাৰ সৃষ্টি হৈছে।

বিজিত—হয়তো আনে ভাবে। মই সেই কথাক বিশ্বাস নকৰোঁ।

মিনতি—তোমাৰ অন্তৰৰ অনুভূতিবোৰ মাৰ্জ্জিত। সেই কাৰণেই আনে তোমাৰ ভাবৰাশিক ঢুকি পাব নোৱাৰে। তুমি যি ভাবা আনে ভাবে ঠিক তাৰ ওলটাটো।

বিজিত—আনে কি ভাবে তাক জানি মোৰ একো লাভ নাই।

মিনতি—কিয় ?

বিজিত—কাৰণ এই সংসাৰত মোৰ জানিবলগীয়া বস্তু এক মাত্ৰ তুমি।

মিনতি—[হাঁহি] অ' তেন্তে ইমান দিনে কিবা জানিব পাৰিলা নে ?

বিজিত—জানিছোঁ।

নিনতি—কি ?

বিজিত—তুমি সুন্দৰ। সাগৰৰ দৰে গভীৰ তোমাৰ অন্তৰ।

মিনতি—হিয়াৰ উপচি পৰা চেনেহৰে তুমি মৰুক সাগৰ কৰিছা বিজিত!

বিজিত—মিনি, অলপ সময় অলপ মনে মনে থাকা। তোমাৰ মুখনিত এই মুহূৰ্ত্তে যি অপূৰ্ব্ব সৌন্দৰ্য্য ফুটি উঠিছে, মোক উপভোগ কৰিব দিয়া। [মুখত গভীৰ আৱেগৰ চিন, কিন্তু তাৰ অভিব্যক্তি অতি সংযত]

মিনতি—তোমাৰ এই বলিয়ালিখিনি কিন্তু মোৰ অকণো ভাল লগা নাই বিজিত।

বিজিত—তোমাৰ চকুত .বলিয়ালি হলেও সিয়েই মোৰ জীৱন মিনি। তোমাৰ সৌন্দৰ্য্যৰ মৌ পান কৰিয়েই তো মোৰ অন্তৰৰ শিল্পীটো এতিয়াও জীয়াই আছে।

মিনতি—মোক দেও তুমিহে মাথো ধুনীয়া দেখা।

বিজিত—সঁচাকৈ মিনি তোমাৰ মুখৰ চাৰিও পিনে কিয় কব নোৱাৰো, মই এক অতি স্নিগ্ধ পোহৰ দেখিবলৈ পাওঁ। বিদ্যাপতিয়ে ঠিকেই কৈছিল—"জনম অবধি হাম ৰূপ নেহাৰলুঁ নয়ন না তিৰপিত ভেল"। চিৰ জীৱন চাই থাকিলেও হয়তো মোৰ আমনি নালাগিব।

মিনতি—তোমাৰ ভুল হ'ল। তাতোকৈ ধুনীয়া "লাখ লাখ যুগ হিয়া হিয়ে ৰাখলুঁ তবু হিয়া জুৰণ না গেলি"। তুমি পুৰুষ সেই কাৰণে বাহিৰা ৰূপতে মুগ্ধ।

বিজিত—আৰু তুমি নাৰী, হিয়াত বিচাৰি পাইছা সৌন্দৰ্য্য অনুপম। কিন্তু মিনি, তোমাৰ ওচৰত মই নিজকে যেনেকৈ একেবাৰে বিলাই দিব পাৰিছোঁ, তুমি পাৰিছা নে?

মিনতি—তাক বাৰু নতুনকৈ ক'বৰ কিবা আৱশ্যক আছেনে কি? মই তো সদায়ে তোমাৰ বিজিত!

বিজিত—[আনন্দত চিঞৰি উঠে]. মিনি—[একে উচ্ছ্বাসেৰে] মিনি বলা এই দেশ, এই নগৰ, এই কলুষিত সমাজ এৰি থৈ আমি দুয়ো গুচি যাওঁ কোনোবা নিজান নিতাল ঠাইলৈ, য'ত প্ৰকৃতিৰ কোলাত আমাৰ দুটিৰ জীৱনক একেটি সুৰতে বান্ধি, একেটি সোঁতাতে উটাই

দিব পাৰিম ; ব'লা ব'লা মিনি ।

মিনতি—[সংযত] শান্ত হোৱা বিজিত । আবেগৰ উচ্ছ্বাসত নিজক উটাই দিয়াতো তোমাত শোভা নাপায় ।

বিজিত—[একে উচ্ছ্বাসতে] আৱেগ, উচ্ছ্বাস মই একো বুজি নাপাওঁ । মই মাথো বুজো তোমাক । তুমি মোৰ জীৱন, মোৰ প্ৰাণ । তোমাতেই মোৰ সকলো সাধনাৰ সমাপ্তি মিনি ।

মিনতি—কিন্তু বিজিত সকলো মানুহৰ জীৱনৰ ধাৰা হয়তো একে নহবও পাৰে ।

বিজিত—নিজৰ নাৰীত্বক ক্ষুণ্ণ নকৰিবা মিনি । তোমাৰ শ্ৰেষ্ঠ বিকাশক এনেকৈ ভৰিৰে আঁতৰ কৰি দিলে মনত ৰাখিবা—অবমাননা হব গোটেই সৃষ্টিৰ । পাহৰি নাযাবা—সৃষ্টিৰ বিকাশতেই তোমাৰ সাৰ্থকতা, প্ৰেমেই তোমাৰ শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্ম্ম ।

মিনতি—আৰু তাকেই হৃদয়ৰ প্ৰতি স্পন্দনতেই অনুভৱ কৰিছোঁ বুলিয়েই হয়তো ইমান সহজেই তোমাৰ অন্তৰৰ উচ্ছ্বাসক এনেকৈ অগ্ৰাহ্য কৰিব পাৰিছোঁ । শিল্পী হৈয়ো বিজিত তুমি মাথো সৃষ্টিৰ এটা ফাল আৰু প্ৰেমৰ এক অতি নিকৃষ্ট স্তৰকেই আঁকোৱালি ধৰি আছা । মইয়ো হয়তো ঠিক তাকেই কৰিছিলোঁ ; মইয়ো হয়তো অতি অসহায়ৰ দৰে তোমাৰ অন্তৰৰ আবেদনৰ ওচৰত নিজকে নিবেদন কৰিবলৈ বাধ্য

হলো হয় ; কিন্তু বিজিত···[হঠাতে বৈ যায়]

বিজিত !—ব'লা কিয় ? কৈ যোৱা। বেচ্ ভাল লাগিছে তোমাৰ কথাবোৰ শুনি। বাধাহীন নিজৰাৰ দৰে বৈ যাওক তোমাৰ কথাৰ সম্ভাৰ। মোৰ অন্তৰক মোৰ আবেগ উচ্ছ্বাস, অনুভূতিক, মোৰ গোটেই সত্তাটোকে উটাই ভহাই লৈ যাওক কোনেও বিচাৰি নোপোৱা ঠাইলৈ। আত্মনিবেদনত যেতিয়া তৃপ্তি নাই হয়তো বিস্মৃতিৰ অন্তৰালত চিৰদিনলৈ লুকাই পাম অপাৰ শান্তি।

মিনতি !—মোক ভুল নুবুজিবা বিজিত। হয়তো তুমি ভুল বুজিবা আৰু সেই ভুল ভাঙিবৰ চেষ্টা কৰিলে হয়তো হাঁহিবা।

কিন্তু বিজিত তুমি অন্ততঃ এইটো বুজা উচিত যে হিয়াৰ আবেগতে প্ৰেমৰ শ্ৰেষ্ঠ বিকাশ নহয়, আৰু সেই উচ্ছ্বাসক ৰূপান্তৰিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে বৰং তাক শ্ৰদ্ধা কৰাহে হয়।

বিজিত—হিয়াৰ আবেগক হত্যা কৰি প্ৰেমৰ যি সৌধ তুমি নিৰ্ম্মাণ কৰিব খুজিছা মানুহৰ জীৱনত তাৰ কোনো মূল্যাই মই বিচাৰি নাপাওঁ। বাৰু মিনি, যৌৱনৰ সকলো ধুনীয়া স্মৃতিক তুমি ইমান সহজে আওকাণ কৰিব পাৰিলা কেনেকৈ !

মিনতি—মোৰ অন্তৰৰ তীব্ৰ হাঁহাঁকাৰৰ কথা মই তোমাক কেনেকৈ বুজাম, মোৰ বুকুৰ ভাষা মই তোমাক কেনেকৈ শুনাম বিজিত ?

বিজিত—হাঁহাঁকাৰ হবলা কেৱল তোমাৰ হিয়াতেই মিনি ; আৰু এখন অন্তৰ যে এই মুহূৰ্ত্তত মৰহি যাব ধৰিছে তাৰ কোনো সন্ধান ৰখাৰ প্ৰয়োজনেই তুমি অনুভৱ কৰা নাই নে ?

মিনতি—মই জানো মোৰ কথাবোৰে কেনেকৈ তোমাৰ কোমল অন্তৰত হুলৰ দৰে বিন্ধিছে, কিন্তু মই বাৰু কি কৰিম বিজিত ?

মৃত্যু-শয্যাত পিতাৰ মুখনিলৈ মনত পৰিলে গোটেই গাৰ নোম শিয়ৰি উঠে। ভাবিব নোৱাৰো নিজৰ সুখ-সম্ভোগৰ কথা ; চকুৰ আগত ভাহি উঠে সেই বীৰদৃপ্ত মুখনি, কাণত কেৱল বাজি উঠে সেই কথাফাকি—"মিনি সোণ মোৰতোৰ ওপৰতেই সকলো অৰ্পণ কৰি গলোঁ, চাবি যাতে মোৰ অসমাপ্ত সাধনাৰ সমাপ্তি আনিব পাৰ।"

[নিজক আৰু সংযত কৰি ৰাখিব নোৱাৰে। মেজৰ ওপৰত মূৰটো থৈ উচুপিব ধৰে আৰু একান্ত অসহায়ৰ দৰে কয়—]

মিনতি—পিতাৰ আদেশ যে মই পালন কৰিবই লাগিব মোৰ যে আন উপায় নাই।

বিজিত—[অৱস্থা বুজি নিজৰ মনক সংযত কৰি]
মিছাতে বেজাৰ কৰিছা কেলেই বাৰু ? তোমাৰ বিজিত তো ইমান অবুজ নহয়। মিনি উঠা, বেজাৰ নকৰিবা।

মিনতি—[মূৰ তোলে, গালেদি চকুলো বাগৰি আছে]
কিন্তু তুমি জানো মোক ক্ষমা কৰিব পাৰিবা ?

বিজিত—ক্ষমা কিয় মিনি ?

মিনতি—তোমাৰ অন্তৰত ইমান ডাঙৰ এটা আঘাত দিয়াৰ কাৰণে।

বিজিত—তোমাৰ চেনেহেই হয়তো তাক জয় কৰিব পাৰিব—
মই এতিয়া আহো দেই।

মিনতি—বিজিত—[কিবা কব খোজে কিন্তু কব নোৱাৰে]

বিজিত—[ওচৰলৈ আহি মিনিৰ হাত এখন নিজৰ হাতৰ মাজত থৈ মৰমেৰে কয়]
মোৰ কাৰণে কোনো চিন্তা নকৰিবা মিনি। তোমাৰ কথাবোৰ হয়তো আজি মই বুজি পোৱা নাই। কিন্তু সেই বুলি তুমি পিতাৰাৰ আদেশ অমান্য কৰিবা কেলেই। তোমাৰ সাধনাতো মোৰো সাধনা। আজি তাক আঁকোৱালি ধৰিবৰ শক্তি মোৰ নহব পাৰে, কিন্তু তোমাৰ চেনেহৰ বলত ময়ো সেই শক্তি এদিন পাম ; সেইদিনা, সেইদিনা তোমাৰ পূজাত মই নিজকে আহুতি দিম—আজিলৈ বিদায় মিনি। (প্ৰস্থান)।

[বিজিত যোৱাৰ পাচত মিনিয়ে চকী খনৰপৰা উঠি লাহে লাহে পিতাকৰ ফ'টোখনৰ ওচৰলৈ আহে তাতে শ্ৰদ্ধা সহকাৰে অলপ সময় থিয় হৈ ফ'টোখনৰ পিনে চাই কয়]

মিনতি—পিতা স্বৰগৰপৰা আশীৰ্ব্বাদ কৰিবা ; তোমাৰ আজলী মিনিয়ে যেন কেতিয়াও শক্তি নেহেৰুৱায়।

[এনেতে নেপথ্যত মগনীয়া এজনৰ গীত শুনা যায়। গীত গাই গাই সি কোঠাটোৰ পিচ পিনৰ খিড়িকী খনৰ ওচৰত থিয় দিয়েহি। দৰ্শকে তাক ভালকৈয়ে দেখা পায়। সি অহাত মিনতি ভিতৰলৈ সোমায় যায়। গীতটো শেষ হোৱাত মিনতিয়ে চাউল আনি তাক দিয়ে। সি গুচি যায়। ঠিক সেই সময়তেই 'ইলা' আৰু "অজিত" সোমাই আহে। মিনতিয়ে তেওঁলোকক দেখা নাপায়। পিচ পিনৰপৰা মনে মনে আহি ইলাই মিনতিৰ পিঠিত এটা চিকোট মাৰি দিয়ে। মিনি চক্ খাই উঠে। ইলাই হাঁহিব ধৰে। অজিতেও অলপ হাঁহে।]

মগনীয়াৰ গীত

সুৰ ভটিয়ালী

ই জনমত ফুৰো ভ্ৰমি পথ হেৰুৱাই
শুকান মৰু এই পৃথিবীত পুৰি মৰোঁ হায় ॥
সোণৰ ভঁড়াল হ'ল যে শেষ।
নিজৰ হৈয়ো পৰৰ দেশ।
সাত সাগৰৰ ঢৌ দেখিলে উঠে উচাপ খাই ॥
আকাশ তলত আছিল মাথো
এটি পঁজাঘৰ
কালৰ সোঁতে তাকো নিলে
সিও আজি পৰ;

ছাইকে মাথো চালি-জাৰি
ভায়ে ভায়ে কঢ়া-কঢ়ি ;
পাৰ কৰি দিয়া হৰি
(কোনে) দেহৰ বিলাই চায় ॥

মিনতি—তই বৰ দুষ্ট অ' ইলা। তোৰ কাৰণেই ইমান পৰ বাট চাওঁতে চাওঁতে আমনি লাগিল। [অজিতক দেখি] এখেতক তো চিনি নাপালোঁ।

ইলা—এখেতক লৈ আহোঁতেইতো ইমান পলম হ'ল। আমাৰ অজিত দাদা। দাদা ঠিক নহয় ; বন্ধু বুলিয়েই ধৰিবা। [অজিতৰ পিনে চাই] মিনতি দেৱী।

মিনতি—[অজিত আৰু মিনি দুয়ো দুয়োকো অভিবাদন কৰে] বহক। আপোনাৰ কথা ইলাৰ মুখে বহুত দিনৰে পৰা শুনি আছোঁ।

[ইতিমধ্যে ইলা অলপ সময়ৰ কাৰণে ভিতৰলৈ সোমায় যায়]

অজিত—[অজিত আৰু মিনি বহে] আপোনাৰ ওচৰলৈ মোৰ আৰু আগতেই অহা উচিত আছিল।

মিনতি—কিয় ?

অজিত—আৰু কিছুদিনৰ আগতেই আপোনাৰ সৈতে কথা পাতিব পাৰিলোঁহেতেন।

মিনতি—[হাঁহি] অ'—মোৰ কথাত হ'বলা মৌ বৰষে।

অজিত—মোৰতো সেয়েই অনুমান হয়।

মিনতি—আপোনাৰ অনুমান সঁচা নহবওতো পাৰে।

সঁচা-

অজিত—মোৰ অনুমান যে মিছা তাৰ প্ৰমাণ already পাইছোঁৱেই ।

মিনতি—কেনেকৈ ?

অজিত—আপোনাৰ দু-আষাৰ কথা শুনি ।

[মিনতিয়ে অলপ হাঁহে । ঠিক সেই সময়তেই "ইলা" আকৌ সোমাই আহে]

ইলা—মিনি, অজিত তোমাৰ এজন বৰ ডাঙৰ ভক্ত । প্ৰসাদ আদিৰ যোগাৰ কৰা সোনকালে ।

অজিত—ক্ষমা কৰিব, চাহ মই এতিয়া নাখাওঁ ।

মিনতি—সেইটো কেতিয়াও হব নোৱাৰে ।

[ভিতৰলৈ যাব ওলায় । ইলাই বাধা দিয়ে ।]

ইলা—তুমি আৰু যাব নালাগে মিনি । চাহ-জলপানৰ কথা ময়েই কৈ আহিছোঁ ।

মিনতি—[হাঁহি] দেখিছে, আপোনালৈ ইলাৰ কিমান মৰম ।

অজিত—[হাঁহে]

ইলা—[মিনিক] থোৱাঁহে সেইবোৰ কথা । অ' মই এটা কথা কবলৈকে পাহৰিছিলোঁ । তৰ্ক কৰাটো এখেতৰ আজিকালি এটা বৰ বেয়া স্বভাৱ হৈছে । তুমি অলপ সাৱধানে কথা কবা কিন্তু ।

মিনতি—ভালেইহে ; তৰ্কৰ মাজেৰে জ্ঞান আহৰণ কৰাটো ডাঙৰ মানুহৰ চিন ।

অজিত—ক্ষমা কৰিব, ইমান প্ৰশংসাৰ বোজা বব নোৱাৰিম ।

তিৰোতাৰ প্ৰশংসাক মই যথেষ্ট ভয় কৰোঁ। আৰু বিশেষত আপোনালোকৰ দৰে বিদুষীৰ মুখৰপৰা সি আহিলে মোৰ পক্ষে থিৰেৰে থকাই টান হব।

ইলা—বেয়ানো কিটো হব। তিৰোতাৰ অনুপ্ৰেৰণাত জগতৰ বহুত মানুহেই ডাঙৰ হয়। তুমিও হবা।

[এনেতে লৰা এটাই চাহ লৈ আহে। তিনিও চাহ খাই খাই কথা কয়]

মিনতি—তোৰ অনুপ্ৰেৰণাকেই হয়তো তেখেতে বেচিকৈ কামনা কৰে।

ইলা—[কৃত্রিম হুমুনিয়াহ কাঢ়ি] সেই ফেৰা ভাইগ আমাৰ আৰু এই জনমত নহব।

মিনতি—কিয় ? তোক হবলা তেখেতে অকণো মৰম নকৰে ?

ইলা—মৰমৰ কথাহে কৈছা ! পাৰিলে যেন কেৰাহিকৈও নাচাব।

অজিত—এই আঁকৰী জনীৰ কথালৈ কাণ নিদিবচোন। আপুনি বোলে এইবাৰ election অত stand কৰিব খুজিছে ?

ইলা—(আচৰিত হৈ) হয়নে কি মিনি ?

মিনতি—আপোনাকনো সেই কথা কোনে কলে ?

অজিত—করুণা বৰুৱাৰ মুখে শুনিলোঁ। কথাটো শুনাৰেপৰা বেচাৰা কিবাটো হৈ পৰিছে।

ইলা—কিয় ? কিনো হল তেওঁৰ আকৌ !

অজিত—পৰাজিত হোৱাৰ ভয়তে বেচাৰা একেবাৰে খীণাই শুকাই গৈছে।

ইলা—মিনি তোমাৰ অন্তৰত কিন্তু তেখেতৰ প্ৰতি একেবি মান দয়া ওপজা উচিত।

মিনতি—মই তেখেতৰ সৈতে ধেমালিহে কৰিছিলোঁ। তইজানই ইলা, পিতাই council বা assembly লৈ যোৱাটো কেতিয়াও ভাল নাপাইছিল।

অজিত—অপুনি তেন্তে বাহিৰত কাম কৰিব বিচাৰে।

মিনতি—সেইটোৱেইটো মোৰ ইচ্ছা।

অজিত—অপোনাৰ পক্ষে সেইটো সম্ভৱ হব নে ?

ইলা—কিয় নহব ?

অজিত—আমাৰ দেশৰ মানুহে জানো তিৰোতাক যথেষ্ট সন্মান দেখুৱাব পাৰিব ?

ইলা—ক্ষুদ্ৰ সন্মানৰ আশাততো মিনিয়ে দেশৰ কামত হাত দিয়া নাই !

অজিত—মই সেই কথা কব বিচৰা নাই। যি সকলৰ মাজত তেখেতে কাম কৰিব বিচাৰিছে সিহঁতৰতো Culture বোলা বস্তু এটা নাই !

ইলা—সিহঁতৰ অৱস্থা আচলতে ইমান শোচনীয় নহয় বুলিলেইতো মিনিয়ে সাহ কৰিব পাৰিছে।

অজিত—কথাটো মই ভালকৈ বুজি নাপালোঁ।

মিনতি—এইটো হয়তো আপুনি স্বীকাৰ কৰিব যে বৰ্ত্তমান যুগটো বিপ্লৱৰ যুগ। বান্ধোনৰ শিকলি ছিঙি মুক্তিৰ পিনে আগুৱাই যোৱাটোৱেই এই যুগৰ ধৰ্ম্ম।

অজিত—ইয়াৰ অৰ্থ আপুনি আৰু মইহে বুজিছোঁ। সাধাৰণ মানুহে নো বুজিব কেনেকৈ ?

মিনতি—আমি বুজিছো হয়। কিন্তু ই আমাৰ হাড়ে হিমজুৱে সোমোৱা নাই। কিন্তু দেশৰ এই নিপীড়িত ৰাইজৰ অৱস্থা বহুত বেলেগ। খাওঁতে শোঁওতে সিহঁতক এটা পৰিবৰ্ত্তনৰ আকুলতাই অন্তৰৰপৰা সদায়ে সজাগ কৰি তুলিছে। আজি সিহঁতৰ এই উদ্বেলিত হৃদয়ক উৎসাহিত কৰি যদি কোনোবাই সিহত্ৰ দাবী কি বুজাই দিব পাৰে তেন্তে জগতৰ কোনো শক্তিৰেই সাধ্য নাই—সিহঁতক বাধা দিয়ে।

অজিত—কিন্তু তিৰোতাৰ দ্বাৰা সেই কাম সমাধা হব বুলি আপুনি বিশ্বাস কৰেনে ?

মিনতি—আমাক বাৰু আপুনি ইমান অকামিলা বুলি ভাৱে কিয় ?

অজিত—কেতিয়াও নাভাবোঁ।

ইলা—তেন্তে প্ৰশ্নটোৰ কাৰণে তুমি ক্ষমা খোজা উচিত !

অজিত—নিশ্চয় ; নিশ্চয়। কিন্তু কাৰ ওচৰত ?

মিনতি—[হাঁহি] শ্ৰীযুতা ইলাদেৱীৰ ওচৰত।

অজিত—তেখেতৰ ওচৰততো দিনটোত এশবাৰ ক্ষমা খুজিব লাগে। তথাপি দেৱী সন্তুষ্ট নহয়।

ইলা—[মুখ টিপি টিপি হাঁহি থাকে]

মিনতি—কিয় ?

অজিত—কব নোৱাৰোঁ কিয়। হয়তো মোৰ ওপৰত খং কৰি তেখেতে ভাল পায়।

মিনতি—কিয়—মই কব পাৰোঁ।

অজিত—কওকচোন বাৰু।

মিনতি—ইলাই আপোনাক ···[ইলাৰ পিনে চাই হাঁহে]

ইলা—[খং দেখুৱাই] তোমাৰ মুখখনহে এতিয়া চাব হলগৈ। বলা বলা অজিত। ইয়াতেই বহুত পলম হল।

মিনতি—তই আকৌ মোৰ ওপৰত খং কৰিলিনেকি 'অ' ইলা?

অজিত—মোক যে কথা শুনাবলৈ সুবিধা পালে, সেইকাৰণে হয়তো পেটে পেটে ৰংহে পাইছে চাগৈ। বাৰু আমি এতিয়া আহোঁ দেই।

মিনতি—আৰু এদিন আহিব কিন্তু।

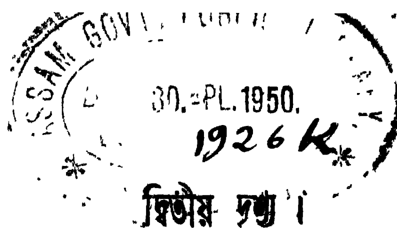
অজিত—এদিননো কিয় সদায়ে আহিম।

মিনতি—ধন্যবাদ।

ইলা—আহোঁ দেই মিনি!

দুয়োৰো প্ৰস্থান। মিনিও সিহঁত যোৱাৰ পাচত কোঠাটোৰপৰা ওলাই যায়। পট পৰে]

(প্ৰথম দৃশ্য সমাপ্ত।)

দ্বিতীয় দৃশ্য।

গীতা দেৱীৰ কোঠা।

[কোঠাটো সুসজ্জিত। আধুনিক ধৰণেৰে সজোৱা। আভিজাত্যৰ পৰিচায়ক। ড্ৰয়িং ৰুমৰ লাগতিয়াল সকলো বস্তুৱেই তাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। গীতাৰ পোছাক আৰু চেহেৰাত আধুনিকতা আৰু আভিজাত্যৰ সম্পূৰ্ণ পৰিচয় পোৱা যায়। পট উঠাত দেখা যয় অৰগেনৰ সহায়েৰে 'গীতাই গান গাই আছে। গীত শেষ হোৱাৰ আগতেই 'ৰমেশ'ৰ প্ৰবেশ। ৰমেশে গীতাৰ ওচৰলৈ গৈ হাতত লৈ থকা ৰঙা গোলাপটো গীতাৰ চুলিত লগাই দিয়ে। গীতাই ফিক কৰি হাঁহি ৰমেশৰ পিনে চাই আকৌ গীতটো গাব ধৰে। ৰমেশে ওচৰৰ চকীখনতে বহি একান্ত মনে শুনি থাকে। গীত শেষ হোৱাত জেপৰপৰা কিছুমান কাগজ-পত্ৰ উলিয়াই গীতাক দেখুৱায় আৰু কয়]

গীতাৰ গীত।

(আধুনিক।)

বঙ্গালা বাঁহী কি সুৰে
সপোন ঘেৰা আঁউসী ৰাতি
কৰিলে বলিয়া প্ৰাণে ॥

দিগন্তে মোৰ সুৰ ভাহে
হিয়াত আজি ছন্দ জাগে
দেহৰ দেউলে সুৰৰ ধাৰা
আলিপনা আঁকে মনে ॥

ৰঙীণ, ৰাঙলি ৰামধেনু
বিয়পিছে মোৰ ৰিক্ত তনু
বতাহৰ মাজে তোমাৰ আৱেশে
লহৰী তুলিছে গোপনে ॥

ৰমেশ—আমাৰ সকলো এৰেঞ্জমেণ্ট হৈ গ'ল। এইমাত্র কলিকতাৰপৰা খবৰ পালোঁ।

গীতা—তেন্তে আমাৰ কেতিয়া যোৱা হব?

ৰমেশ—মইতো অহা কালিয়েই যাম বুলি ভাবিছোঁ। তোমাৰ কিবা অসুবিধা হবনেকি?

গীতা—মোৰনো আৰু কি অসুবিধা তো হব গৈ। পিচে বিজিত দাসক কথাটো কৈছানে নাই?

ৰমেশ—লৰাটোৰ হাতত চিঠি এখন লিখি পঠাইছো।

গীতা—তেন্তে পৰহি আমি কলিকতা পামগৈয়ে।

ৰমেশ—[হাঁহি] তাৰ দুদিন পাচতে নৃত্য গীতেৰে গীতা দেৱীয়ে কলিকতা মহা নগৰী মুখৰিত কৰি তুলিব।

গীতা—অসমীয়া নৃত্য-শিল্পীয়ে অসমৰ বাহিৰত নৃত্য দেখুৱাৰ গৌৰৱ তুমিয়েই মোক দান কৰিছা ৰমেশ।

ৰমেশ—আৰু তোমাৰ সহযোগিতাই যে মোৰ অন্তৰৰ এটি উমাই থকা হেপাহক তৃপ্তি দিব পাৰিছে, তাৰ কাৰণে মই তোমাৰ ওচৰত চিৰদিন ঋণী থাকিম গীতা !

গীতা—তুমি বাৰু নাচ নিশিকা কেলেই ৰমেশ, এনে ধুনীয়া শৰীৰটো তোমাৰ ।

ৰমেশ—[হাঁহি] মোক জানো তুমি শিকাবা ?

গীতা—শিকিবলৈ যদি বেয়া নোপোৱা তেন্তে নিশ্চয় শিকাম। তেতিয়া তুমি আৰু . মই একেলগে নাচিম—কেনে ভাল হব !

[এনেতে boy আহি কৈ যায়—"হুজুৰ, খানা হাজিৰ"]

ৰমেশ—ব'লা গীতা, খোৱাটো আগেয়ে শেষ কৰি লোৱা যাওক।

গীতা - বেচ ব'লা ।

[দুজনেই সেই কোঠাটোৰপৰা পিচ পিনৰ দুৱাৰেদি ভিতৰৰ কোঠাত সোমাই খোৱাৰ মেজৰ ওচৰত মুখামুখিকৈ বহে । দুটা কোঠাৰ মাজৰ বেৰাৰ দুৱাৰেদি দৰ্শকে তেওঁলোকক ভালকৈয়ে দেখা পায়। অলপ সময় বহাৰ পাচত গীতা হঠাতে উঠি আহে আৰু দুৱাৰদলিত থিয় হৈ ৰমেশক কয়]

গীতা—ৰেডিঅ'টো বজালে তোমাৰ কিবা আপত্তি আছে নে কি ?

ৰমেশ—নিশ্চয় নাই ।

[গীতাই ৰেডিঅ'টো লগাই দি আকৌ গৈ খোৱা ঠাইত বহেগৈ। ৰেডিঅ'ৰ ঠাইত আৱশ্যক অনুযায়ী গ্ৰামোফনো বজাব পাৰি। কেৱল কণ্ঠতে ৰেডিঅ'ৰ ঠাইত গ্ৰামোফন বুলি কব লাগিব ; ৰেকৰ্ড খন শেষ হোৱাৰ লগে লগে পট পৰে।]

তৃতীয় দৃশ্য

বিজিতৰ কোঠা।

[মিনতিৰ কথাবিলাকে বিজিতৰ অন্তৰত আঘাত দিলেও সেইবোৰে তাৰ অন্তৰত লুকাই থকা creative instincts বোৰক সজাগ কৰি দিলে। বিজিতে সেই কাৰণে শিল্পৰ মাজেৰে নতুন ভাৱে মিনতিক সৃষ্টি কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিলে। সি যেন মিনতিৰ শাৰীৰিক স্থিতিতো একেবাৰে পাহৰি গল।

কোঠাটোৰ বস্তুবোৰ বিশৃঙ্খল হৈ আছে, কাৰণ বিজিতে কলিকতালৈ যাবৰ কাৰণে বস্তু-বাহানি সকলো বাকচত সুমুৱাব ধৰিছে। পট উঠাত দেখা যায় যে বিজিতে এখন এখন কৈ বেৰৰ ছবিবিলাক সামৰিব

ধৰিছে। সেইবোৰৰে এখন "মনালিছাৰ" ছবি। সেই খনক নমাই আনি সি বহুত পৰ একেথিৰে চাই থাকে। তাৰ পাচত কয়]

বিজিত—চিৰ ৰহস্যময়ী মনালিছা! শিল্পীৰ বেদনা ভৰা হৃদয়ৰ কি মধুৰ স্মৃতি তোমাৰ সেই ধুনীয়া মুখনিত প্ৰকাশ পাইছে। তাৰ ৰহস্য ভেদ কৰিবৰ শক্তি আছে কাৰ! দেহৰ বিকাৰ, প্ৰাণৰ স্পন্দন, উচ্ছ্বাসৰ মাদকতা একো নাই তাত,—আছে মাথো বিৰহী হিয়াৰ এটি করুণ বিননি। হয়তো বা সৃষ্টিৰ দুঃখ আৰু তৃপ্তি মিহলি হৈ এটি পুলক বিহীন শান্তিৰ বোৱঁতী নিজৰা···

তুমি সঁচাকৈয়ে শিল্পীৰ এক অনুপম সৃষ্টি, প্ৰেমৰ এক মূৰ্ত্ত প্ৰতিমা····· [অলপ ভাবি]

মইয়ো পাৰিম। মইয়ো পাৰিম, মোৰ তুলিৰ পৰশত মইয়ো পাৰিম অন্তৰত উমাই থকা প্ৰেমক সজাগ কৰি তুলিবলৈ। পাৰিম তাৰ এটি অতি ধুনীয়া মূৰ্ত্তি গঢ়ি পূজা কৰিবলৈ। মিনিক মোৰ মানসী প্ৰতিমাক ৰূপায়িত কৰিম মোৰ শিল্পৰ মাজেৰে। তাইৰ প্ৰতিটি অঙ্গকে মোৰ হিয়াৰ ৰাঙলি চেনেহেৰে বিয়পাই ঠিক তোমাৰ দৰেই "মনালিছা" গঢ়ি তুলিম—প্ৰেমৰ এক ৰহস্যময়ী মধুৰ মূৰুতি।

[এনেতে "মিঃ দাস ঘৰত আছেনে?" বুলি ৰমেশ সোমাই আছে। ৰমেশক দেখা পাই ছবি খন থৈ তেওঁক বহিবলৈ কয়। ৰমেশ বহে]

ৰমেশ—[বহি] কি খবৰ মিঃ দাস ।

বিজিত—এই বস্তু-বাহানিবোৰ সামৰি যাবলৈ তৈয়াৰ হৈছোঁৱেই আৰু । আপুনিনো এতিয়া কৰপৰা আহিলে ?

ৰমেশ—Marketing কৰিবলৈ আহিছিলোঁ ভাবিলোঁ এবাৰ সোমাই যাওঁ । সোনকালে প্ৰস্তুত হৈ লওক । ট্ৰেইন্ মিচ্ কৰিব লাগিলে বৰ বিপদ হব কিন্তু ।

বিজিত—মোৰনো আৰু ওলাওঁতে কিমান সময় লাগিছে । অকলা মানুহ । বস্তুও হ'ল সেই এটা 'চুটকেচ' আৰু এখন বিছনা । চুটকেচৰ পেটত চুট্ অৱশ্যে আজিলৈকে সোমোৱা নাই । ষ্টেজ্ ভাৰা কৰা হৈ গল নহয়নে বাৰু ?

ৰমেশ—হৈ গল কাৰণেই তো ইমান লৰালৰি কৰিব লগা হৈছে । ঠিক সময়ত উপস্থিত হব নোৱাৰিলে মিছাতে পইচা ভৰিব লাগিব । অ' Just be comfortable

[ৰমেশে বিজিতক চিগাৰেট অফাৰ্ কৰে]

বিজিত—ক্ষমা কৰিব—সেইটো অভ্যাস এতিয়ালৈকে হোৱা নাই ।

ৰমেশ—আও, আপুনি দেখোন একেবাৰে "টিটোটেলাৰ" ।

বিজিত—হবলৈ বাধ্য হৈছোঁ ।

ৰমেশ—কিয় ?

বিজিত— [হাতেৰে দেখুৱাই] মানি (money) ৰামৰ আশীৰ্ব্বাদ যে এতিয়াও অভাগৰ ওপৰত পৰা নাই ।

ৰমেশ— [হাঁহিব ধৰে] অ' বেচ "এমেচাৰ" হিচাবেই গ্ৰহণ কৰক [আকৌ চিগাৰেট অফাৰ্ কৰে] ?

বিজিত—অৰ্থাৎ [আচৰিত হৈ]

ৰমেশ—ভয় খাব নালাগে। কলেজত থাকোতে আমি কেজন মানে শব্দটো 'কইন' কৰি লৈছিলোঁ। নিজৰ পকেটৰ পইচা খৰচ নকৰি Smoke কৰা জনকেই আমি এমেচাৰ Smoker বুলি কৈছিলোঁ।

বিজিত—[হাঁহি] আপুনি নিশ্চই বহুত দিনলৈকে এমেচাৰ হৈয়েই আছিল।

ৰমেশ—হলোঁ হয়, হয়তো, কিন্তু দুৰ্ভাগ্যবশতঃ সেই আই-ডিয়াটোৰ Conceptionৰ আগতেই মই প্ৰফেচনেল হৈ গলোঁ। আজি কালি অৱশ্যে মইও Smoke কৰাটো বহুত কমাইছোঁ। ইউৰোপত অৱশ্যে মুহুপি থাকাটো টানেই ; কাৰণ You need it to warm yourself up.

বিজিত—[হাঁহি] শৰীৰ গৰম কৰিবলৈ অৱশ্যে তাত আন বহুত বস্তুৰেই প্ৰয়োজন হয়।

ৰমেশ—শৰীৰ শীতল কৰিব পৰা বস্তুৰো অৱশ্যে তাত অভাব নাই।

[দুজনেই হাঁহে]

বিজিত—আপুনি বাৰু ইউৰোপত কিমান দিন কটাইছিল ?

ৰমেশ—প্ৰায় আঁঠ বছৰমান। তাৰে শেষৰ পাঁচ বছৰমান হে থিয়েটাৰ সম্পৰ্কীয় বিষয়ত insterested আছিলোঁ।

বিজিত—তেন্তে আপোনাৰ যথেষ্ট experience হৈছে।

ৰমেশ—একো হোৱা নাই। আৰু বহুত বিষয়ে Study কৰিবলৈ বাকী বৈ গ'ল।

বিজিত—বেচি হোৱা ভাল নহয় মিঃ কাকতী। আপোনাৰ যি খিনি experience আছে আমাৰ দেশৰ কাৰণে সেইখিনিয়েই যথেষ্ট।

ৰমেশ—তাকে ভাবিয়েই তো মইয়ো কামত হাত দিছো।

বিজিত—বাৰু, ইউৰোপীয় থিয়েটাৰ এটা বৰ আচৰিত বস্তু নহয়নে ?

ৰমেশ—নিশ্চয়। It is an organisation by itself

বিজিত—আমাৰ দেশৰ অৱস্থা সঁচাই বৰ শোচনীয় হৈ পৰিছে।

ৰমেশ—কেৱল চৰ্চ্চাৰ অভাৱতেই আৰ্টৰ এটা প্ৰধান অঙ্গ এনেকৈ নষ্ট হৈ যাব ধৰিছে।

বিজিত—বাৰু সেইবোৰ দেশত operaৰ বৰ সমাদৰ নহয়নে ?

ৰমেশ—তাতেই তো পইচা পোৱা যায় আটাইতকৈ বেচি।

বিজিত—আমাৰ দেশতো কিবা এটা তেনে ধৰণৰ institution গঢ়ি তুলিবৰ সময় হৈছেই।

ৰমেশ—নিশ্চয় নিশ্চয়। সেই কাৰণেই তো আমি আপোনাৰ সহায় বিচাৰিছোঁ।

বিজিত—[হাঁহি] দেখা যাওক আপোনালোকৰ Art directorএ কিমান দূৰ সামৰ্থ্য দেখুৱাব পাৰে।

ৰমেশ—আপোনাৰ এইটো অযথা বিনয় মিঃ দাস। ইমান সহজেই আপোনাৰ দৰে প্ৰতিভাশালী লোক এজনক

আমাৰ মাজত পোৱাটো যে কিমান ডাঙৰ সৌভাগ্য তাক প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি।

বিজিত—আপুনি মিছাতে মোৰ প্ৰশংসা কৰিছে মিঃ কাকতী। কামটো হাতত লবৰ কাৰণে আপোনাৰ নিজৰে যথেষ্ট এক্সপেৰিয়েন্স আছে।

ৰমেশ—আপুনি হয়তো বিশ্বাস নকৰিব মিঃ দাস, আপোনাক লগ পোৱাৰ দিনাই মই অনুভৱ কৰিলো That the mission of my life is going to be fulfilled আপোনাৰ ওচৰত যে মই কিমান কৃতজ্ঞ তাক বুজাই কব নোৱাৰিম।

বিজিত—ইমানেই হৈছে। আৰু বেচি বুজাই কবলৈ হলে মোৰ পক্ষে অসম্ভৱেই হৈ পৰিব। বাৰু মিঃ কাকতী, গীতাদেৱীয়ে মোৰ বিষয়ে কি ভাবে?

ৰমেশ—আপোনাৰ সহযোগিতা তেখেতৰেই তো বেচি প্ৰয়োজন।

বিজিত—সেই কাৰণেই তো মোৰ এতিয়াৰেপৰা বুকুখন অলপ অলপ কঁপিব ধৰিছে। [কথাৰ ভঙ্গীটো বেচ হাঁহি উঠা হয়।]

ৰমেশ—গীতাৰ সংস্পৰ্শত আহিলেই আপোনাৰ এই Nervousness খিনি আতৰ হৈ যাব। She is so charming Mr. Das.

বিজিত—তেখেতৰ নৃত্য-কৌশল নিশ্চয় অতুলনীয়।

ৰমেশ—মোৰ মুখেৰে শুনাতকৈ নিজৰ চকুৰেই দেখি ধাৰণা কৰি লব। [ঘৰিটোলৈ চাই] এ বহুত পলম হৈ

গ'ল। এতিয়া পাঁচটা বাজিছে; মই অলপ পাচতেই Car পঠিয়াই দিম। ওলাই থাকিবা দেই। এতিয়া আহোঁ। [ৰমেশৰ প্ৰস্থান]

[ৰমেশ যোৱাৰ পাচত আকৌ বিজিতে ব্যস্ত ভাৱে বস্তু বাহানি সামৰিবলৈ ধৰে। এনেতে অজিত আহি সোমায় আৰু কোঠাৰ সেই অৱস্থা দেখি আচৰিত হয়।]

অজিত—এইবোৰনো কি?

বিজিত—নকবা আৰু ভাই।

অজিত—বিছনা পাতি বান্ধি কোন দেশনো জয় কৰিবলৈ ওলালাহে?

বিজিত—বিজয়-অভিযান আজি সন্ধ্যাতেই কৰিব লাগিব।

অজিত—জয় কৰাৰ আগতেই বিজয়। বেচ আছা ভাই। চাওঁ, হেইৰা, অলপ শান্ত হৈ বহাচোন কি কথা কি বতৰা আমিও শুনো।

বিজিত—ক্ষমা কৰিবা ভাই, শুনিবৰ বা শুনাবৰ সময় বৰ্ত্তমানে মোৰ হাতত নাই।

অজিত—ৰবাচোন ৰবা। ইমান নো অস্থিৰ হৈ পৰিছা কেলেই?

বিজিত—নহয় ভাই আৰু অলপ পাচতে মোক নিবৰ কাৰণে Car পঠিয়াব। [বাকচত কাপোৰ ভৰাব ধৰে।]

অজিত—কোনে Car পঠিয়াব হে?

বিজিত—[হতাশত] বোলোঁ তুমি স্বৰগৰপৰা আহিলা নেকি হে ?

অজিত—একৰকম তেনেই বুলিবা ।

বিজিত—কিয় Assamese opera partyৰ art director হৈ যে কলিকতালৈ যাব ওলাইছোঁ কব নোৱৰা হবলা ?

অজিত—তুমি নকলেনো মই জানিম কেনেকৈ ?

[এনেতে বাহিৰত মটৰৰ horn শুনা যেন হয়, বিজিতে অস্থিৰ ভাৱে চুটকেচটো হাতত লৈ যাবলৈকে ওলাই দুৱাৰ মুখৰপৰা বাহিৰলৈ চায়]

বিজতি—হেৰা মটৰ আহিলেই হবলা—

অজিত—[বাহিৰলৈ চাই] তোমাৰ মগজৰ স্ক্রু এটা ঢিলা হৈছে হবলা । কতনো মটৰখন দেখিলা ?

বিজিত—ৰক্ষা দেও । মইয়ো ভাবিছিলো দেই ইমান সোন-কালেই পঠিয়ালে নে ?

অজিত—হেৰা বিজিত্ত তোমাক এটা কথা কব লগীয়া আছিল ।

বিজিত—তেন্তে ইমান পৰ নো মনে মনে আছিলা কিয় ?

অজিত—তোমাৰ অৱস্থা দেখিয়েই কবলৈ সাহ হোৱা নাছিল ।

বিজিত—অ' বেচ, অভয় দিলো কোৱাঁ ।

অজিত—তোমাৰ ওচৰলৈ অৱশ্যে মই নিজৰ কোনো কাম লৈ অহা নাই । আন এজনৰ দূত স্বৰূপেহে আহিছোঁ ।

বিজিত—কোন সেই ভাগ্যৱান অজিত ?

অজিত—ভাগ্যৱান নহয় ভাগ্যৱতীহে ।

বিজিত—এঁ্যা কথা তেন্তে গহীন । কৈ যোৱা, কৈ যোৱা, ক—ই যোৱা হে নৰবা । কিন্তু অলপ চমুকৈ দেই ।

অজিত—বাতৰি পঠাইছে মিনতি দেৱীয়ে ।

বিজিত—কোনে ?

অজিত—মিনতি দেৱীয়ে ।

বিজিত—কিয় মই দেখোন অলপ আগতেই যাবলৈ ওলোৱা বাতৰি দিছোঁ ।

অজিত—দিয়েই তো লেঠা লগাইছা ।

বিজিত—কিয় ?

অজিত—ফলত এতিয়া চামন্ অহিছে ।

বিজিত—কি খবৰনো আনিছা ?

অজিত—তুমি যোৱাটো অন্ততঃ এদিনৰ কাৰণে পিচুৱাবা এয়ে তেখেতৰ আদেশ ।

বিজিত—অসম্ভৱ ।

অজিত—তেন্তে যোৱাৰ আগতে তেখেতক এবাৰ দেখা কৰি যোৱা ।

বিজিত—তাকো মই এতিয়া কৰিব নোৱাৰিম ।

অজিত—নোৱাৰিবৰ নো কি কাৰণটো আছে । ট্ৰেন্ যাবলৈ তো এতিয়াও বহুত সময় আছে ।

বিজিত—সময় থাকিলেও মিনিক এতিয়া দেখা কৰাটো কোনো-মতেই সম্ভৱ নহয় ।

অজিত—কিয় যে নহয় তুমিয়েই জানা।

বিজিত—মোৰ অৱস্থাত পৰা হলে তুমিও নোৱাৰিলা হয়।

অজিত—[হতাশত] তুমি যি ভাল দেখা তাকেই কৰা।

বিজিত—মোক ক্ষমা কৰিবা ভাই। মিনিকো বুজাই কবা। মই নিৰুপায়। লোকৰ তলত বৰ্ত্তমানে কাম কৰিছোঁ। তেওঁলোকৰ ইচ্ছাই মোৰ ইচ্ছা। মই যদি এতিয়া মিনিৰ সৈতে দেখা কৰোঁ তেন্তে আজি কোনোমতেই যোৱা নহব। মই কিন্তু আজি যাবই লাগিব।

[এনেতে মটৰৰ ঘন ঘন হৰ্ণ শুনা যায়। বিজিত অস্থিৰ হৈ যায়। Suit case টো নিজৰ হাতত লৈ অজিতক কয় "চাওঁ ধৰাছোঁন বিছনাখন"। দুজনেই দুয়াৰে পাৰে]

বিজিত—বলা, বলা—লৰালৰি কৰা। অ' এটা কথা করুণা বৰুৱাৰ কু-চক্ৰান্তৰপৰা মিনিক বচাই ৰাখিবা—চাবা যাতে তাইৰ কোনো অনিষ্ট নহয়। ব'লা বলা—ডেৰীয়েই হ'ল হবলা

অজিত—সেইবোৰ বাৰু এতিয়া ভাবিব নালাগে। একো এৰা নাই তো ?

বিজিত—নাই—

অজিত—বলা তেন্তে　　[দুজনৰেই প্ৰস্থান]　পট পৰে।

চতুৰ্থ দৃশ্য

কৰুণা বৰুৱাৰ কোঠা।

[কৰুণা বৰুৱাই মিনতিৰ ওচৰলৈ গৈছিল সহায় বিচাৰি। কিন্তু মিনতিৰ ভাবগতি দেখি শঙ্কা হ'ল কিজানিবা তাইও Election ত stand কৰে। সেই চিন্তাই তেওঁক বৰ বিমোৰত পেলালে। আৰু লগে লগে Self preservation ৰ প্ৰয়াসে তেওঁৰ অন্তৰৰ আসুৰিক প্ৰবৃত্তিবোৰক সজাগ কৰি তুলিলে।

আচবাৰ পত্ৰ সাধাৰণ। পট উঠাত দেখা যায় কৰুণা বৰুৱা Easy Chair এখনত বহি ধপাত খাই আছে। প্ৰথম দৃশ্যত দেখাতকৈ চেহেৰা বহুত বেলেগ হৈছে। মুখত এটা অৱসাদ আৰু চিন্তাৰ ভাব ফুটি উঠিছে। আপোন মনে কৈ যায়]

কৰুণা—জীৱনটোত আৰু শান্তি বিচাৰি নাপালোঁ। পদে পদে বাধা—পদে পদে বিপদ। জীয়াই থাকোতে তো বাপেকে যিথন কৰিব লগা কৰিলেই। এতিয়া ধৰিছে জীয়েকে।

বোলোঁ ঘৰৰ ছোৱালী ঘৰত সোমাই থাক; বাহিৰত নো তোৰ খিকিন্দালি খন কৰি ফুৰিবৰ কিহে পাইছে। ৰ 'বেটী, পানী মই তোক জোলোকা

জোলোকে থুৱাম। ককা বকৰা কেনে বিধৰ মানুহ চিনি পোৱা নাই হ'বলা।

[অলপ চিন্তা কৰি]

মিনিয়ে হয়তো কংগ্ৰেছৰ টিকিট লৈয়েই উঠিব। তাতে তিৰোতা। [হতাশত]

নাই মোৰ কোনো আশাই নাই। মই নিৰুপায়।

[ঘৈণীয়েকক মাতে]

হেইৰা হেইৰা লৰাৰ মাক। চাওঁ এইপিনে অলপ আহাছোন। তোমাক দেখোন আজিকালি দেখিবলৈকে নাইকিয়া হ'ল। ক'ত যে থাকা ওৰে দিনটো।

[নেপথ্যৰ পৰা দৰ্শকে শুনাকৈ]

কমলা—কিয়, কিনো হল আকৌ ?

করুণা—তেঁৰা চাওঁ অলপ ওলাই আহাছোন।

কমলা—কিটো হৈছে নকয়নো কিয় ?

করুণা—এঃ গুপুত কথাটো ইমানবোৰ মানুহৰ আগত ফুটাই কব পাৰোনে ?

কমলা—নোৱাৰে যদি থাকক।

করুণা—এই খিনিতেই তোমালোকৰ গপ দিয়া। হেৰঁা মোৰে শপত এবাৰ আহি যোৱা।

কমলা—কামবন বহুত আছে এতিয়া যাব নোৱাৰোঁ।

করুণা—হেৰঁা কমলা, মোক জীয়াই জীয়াই নাখাবাহে। বৰ বিপদত পৰিছোঁ। এইবাৰ তুমি তৰিলেহে তৰা আৰু।

কমলা—কি বিপদটো নো হ'ল গৈ আকৌ।

করুণা—এশ মাইল আঁতৰৰপৰা তোমাৰ কথাৰ উত্তৰ দিব নোৱাৰোঁ দিয়া। আনে মোৰ দুৰ্ব্বলতা খিনিৰ সম্ভেদ পালে জানো তোমাৰ ভাল লাগিব?

কমলা—এই বুঢ়া বয়সত আপোনাৰ ভীমৰতীয়ে ধৰিছে হবলা।

করুণা—অকল সেয়ে নহয়। অচৰপ প্ৰেমৰো সঞ্চাৰ হৈছে।

কমলা—[উচাট মাৰি সোমাই আহে] হৈছে হৈছে মুখখন দহোকুৰি জপাওক। কওক কি হৈছে।

করুণা—ই হাঁহি ধেমালী কথা নহয় কমলা।

কমলা—যদি নহয়েই তেন্তে তেনে খননো কৰিছে কেলেই।

করুণা—তোমাৰ মনটো কেনে আছে তাকেহে চাইছিলোঁ।

কমলা—কেনেনো পালে?

করুণা—যদি ইমান সহজেই বুজিব পাৰিলো হয় তেন্তে তোমাকনো আৰু ৰহস্যময়ী বুলি কওঁ নে?

কমলা—হৈছে থক। কথাৰ মাহিলা মাৰি থাকিব নালাগে আৰু।

করুণা—তোমাৰ সৈতে যে কথা পাতি মোৰ বৰ ভাল লাগে।

কমলা—ভাল যিটো লাগে বুজিছোঁ। আজি ইমান দিনে ৰিহা মেখেলা এজোৰ আনি দিবলৈ কৈ আছোঁ, সেই কথা কাণলৈকে নাযায়।

করুণা—হেৰা খং কৰিলা নে কি? মই পাহৰিয়েই আছিলো নহয়। মই বাৰু এজোৰ ধুমীয়া চাই এতিয়াই আনি দিম। পিচে এটা কথা কমলা।

কমলা—কি কথা ।

করুণা—মোৰ চকুৰেদি লোতক বাগৰি পৰো পৰো হৈছে ।

কমলা—এ আই এইখননো কি আকৌ ।

করুণা—নকবা কমলা মোৰ বৰ দুখ লাগিছে ।

কমলা—কিয় ?

করুণা—তোমাক ৰিহা মেখেলা জোৰ আনি দিয়া মোৰ ভাগ্যত লিখাই নাই হ'বলা ।

কমহা—কিয় ?

করুণা—মই যে নৈত জাপ দি মৰিম বুলি ভাবিছোঁ ।

কমলা—তেন্তে দহোকুৰি মোক এজোৰ আনি দি থৈ যাব ।

করুণা—মই মৰিলে যে তোমাৰ আৰু ৰিহামেখেলা পিন্ধিবৰ দৰ্কাৰ নহব ।

কমলা—তেন্তে—তেন্তে দহোকুৰি আপুনি নমৰিব দেও ।

করুণা—মৰিব নালাগে যদি এটা বিহিত কৰা ।

কমলা—কিনো কৰিব লাগে ?

করুণা—মোক বচোৱা কমলা ।

কমলা—কিনো হ'ল আপোনাৰ ?

করুণা—এ আই সুধিছাহে । মই ইফালে চকুয়েদি সৰিয়হ ফুল হাজাৰে হাজাৰে লাখে লাখে দেখিব ধৰিছোঁ ।

কমলা—আপুনি দেখিলে মোৰ নো কি হ'ল ।

করুণা—তোমাৰ যদি একো নহয় তেন্তে হবগৈ কাৰ ? তুমিয়ে মোৰ সহধৰ্ম্মিণী । কত সাধা সাধনাৰ মূৰত

ভগৱন্তৰ বৰ স্বৰূপে তোমাক পাইছো। বিপদে আপদে তুমি যদি মোক উদ্ধাৰ নকৰা, তেন্তে মোৰ পক্ষে গলত কলহ বান্ধি নৈত জাপ দিয়াই ভাল।

কমলা—তাকে সুৰঁৰিয়েইতো আহিবৰে দিনৰপৰা ভাত ৰান্ধি কাপোৰ ধুই বাচন মাজি আপোনাৰ সহায়তা কৰি আহিছোঁ। ইয়াৰ বাহিৰে মোৰ আন কিবা কৰিবৰ সামৰ্থ্য আছে বুলি আপুনি তো কেতিয়াও ভাবা নাই।

করুণা—এইবোৰ তুমি কি কৈছা? তোমাৰ বুদ্ধিৰ প্ৰশংসা মই সদায়ে দেখোন কৰি আছোঁ। তুমি নাথাকিলে যে মোৰ জীয়াই থকাই টান হব।

কমলা—হবতো। মই নহলে নো চাকৰণীৰ কাম কৰিব কোনে?

করুণা—ছি ছি ছি। তোমাক মই চাকৰণীহে পাতিলো।

কমলা—মোকনো আপুনি কি বেলেগ চকুৰে চাইছে?

করুণা—বাৰু হৈৰা, তুমিয়েই কোৱাছোন মই তোমাক যিমান ভাল পাওঁ এই গোটেই অঞ্চলত আনে জানো নিজৰ তিৰোতাক তিমান খাটিৰ কৰে! বাৰু তুমি নিজেই কোৱাছোন?

কমলা—বাৰু হৈছে। সিপিনে চৰুতং জাল দি আহিছো। মই যাওঁ। [যাব খোজে]

করুণা—হেৰঁা হেৰঁা ৰবা'চান অলপ পৰ।

কমলা—ক কৰিব লাগে কওক।

কৰুণা—এতিয়াহে ঠিক তোমাৰ দৰে কথা হৈছে। তোমাৰ দৰে কামিলা তিৰোতা বাৰু কেইজনৰ ভাগ্যত ঘটে?

কমলা—এইবোৰ বাজে কথা শুনিবৰ মোৰ সময় নাই, মই যাওঁ।

কৰুণা—হেৰা খং কৰিলা নে কি? তেন্তু ক্ষমা কৰিবা; আচল কথাটো কওঁৱেই দিয়া।

কমলা—খং নো আমি কৰিম কাৰ ওপৰত?

কৰুণা—কিয়! এই দুৰ্ভগীয়া থাকোঁতে আৰু মানুহ বিচাৰিব লাগিছে নে?

কমলা—এ আই, মইনো আকৌ কেতিয়া খংখন কৰিলোঁগৈ।

কৰুণা—এৰা মইয়ো ভাবিছিলোঁ—তুমিনো আৰু মোৰ ওপৰত খং কৰিব পাৰানে? বাৰু এতিয়া তোমাক কিহৰ কাৰণে মাতিছিলোঁ শুনা।

কমলা - তাকে শুনিবলৈকে তো আহিছোঁ।

কৰুণা—মিনতি চলিহাৰ নাম শুনিছা?

কমলা—শুনিছোঁ।

কৰুণা—মই যে এইবাৰ election অত থিয় হৈছো, সেইটো জানাই নহয়?

কমলা—ক'তা মোক তো আপুনি সেই বিষয়ে একো কোৱা নাই!

কৰুণা—মই নকলেনো বাৰু তুমি জানিব নোপোৱানে? তোমাৰে সৈতে মই বলে নোৱাৰোঁ দিয়া। আনৰ তিৰোতাই স্বামীৰে সৈতে ভৰি মিলাই মিলাই খোজ

কাঢ়ে আৰু তুমি স্বামীৰ অৱস্থাৰ কোনো খবৰকে নাৰাখা !

কমলা—আমাক নো তেনেকৈ শিকাই বুজাই লবলৈ কোনে হাক দিছে । অসমীয়া বাতৰি কাকত খনকেই দেখোন পঢ়িব নিদিয়ে, কৰবাত মনটো বেচিকৈ মেল খায় বুলি ।

করুণা—যদি আনত তোমাৰ মন খায় । অলপ ভয় লাগে সঁচা । বাৰু সেইবোৰ কথা এতিয়া বাদ দিয়া । যি সুধিছো তাৰে সোনকালে এটা বিহিত কৰা ।

কমলা—কি কৰিব লাগিব নকয়নো কিয় ?

করুণা—মিনতিয়ে যে মোৰ বিৰুদ্ধে থিয় হৈছে । তাইক কেনেকৈ আঁতৰোৱা যায় কোৱাছোন ?

কমলা—সেইবোৰ কথা লৈ ধেমালি কৰিবৰ মোৰ সময় নাই । আমাৰ ভাত ৰন্ধা কাম, ভাত ৰান্ধোগৈ ।

[যাব খোজে]

করুণা—হেইৰা হেইৰা মোৰ মূৰকে খোৱা, এটা উপায় দি যোৱাঁ ।

কমলা—সেইবোৰ ডাংকাইটী চৰিত্ৰ-হীনা তিৰোতাৰ কথা ভাবিবৰ মোৰ এতিয়া সময় নাই ।

[উচাট মাৰি গুচি যায়]

করুণা—[সেই পিনেদি অলপ সময় চাই থাকে । তাৰ পাচত কোঠাটোৰ ভিতৰত এবাৰ ঘূৰাৰ গহীন ভাৱে অহা-যোৱা কৰে, তাৰ পাচত একোণত থিয় হৈ]

ডাংকাইটী চৰিত্ৰহীনা। সুন্দৰ আখ্যা।

[ইটো কোণলৈ লাহে লাহে আহি]

মিনি চৰিত্ৰহীনা—এয়ে মোৰ একমাত্ৰ অস্ত্ৰ। এবাৰ যদি দেশৰ নিৰ্ব্বোধ মানুহক বিশ্বাস কৰাব পাৰে। মিনি চৰিত্ৰহীনা, তেন্তে মোক আৰু কোনে পায়? মোৰ জয়লাভ নিশ্চিত। [অলপ বৈ] মিনি চৰিত্ৰহীনা। [হাঁহি)

The idea

পট পৰে।

পঞ্চম দৃশ্য।

হোটেলৰ এটি কোঁঠালী।

[বিজিতে গীতা আৰু ৰমেশৰ সৈতে কলিকতালৈ গুচি আহিল। অহাৰ উদ্দেশ্য কেৱল চাকৰিয়েই নহয়। বিজিতে যথেষ্ট কষ্ট পালেও ভালকৈ বুজি পাইছিল যে তেওঁৰ উপস্থিতি হয় তো মিনতিৰ সাধনাৰ বাটত অন্তৰায় হব। সেই কাৰণেই তেওঁ দূৰলৈ আঁতৰি আহিল।

কলিকতাৰ বেচ ওখ খাপৰ হোটেল এটাৰ সুসজ্জিত কোঁঠালী। পট উঠাত মঞ্চত কাকো দেখা নাযায়। কোঠাটো দেখিলে

শিল্পী বিজিতৰ কোঠা যেন অনুমান হয়। কোঠাটোও শিল্পীৰ Studioৰ দৰে সজ্জিত। একোণত কাৰবাৰ আধাকৰা মাৰবলৰ Statue (bust) এটি কাপোৰেৰে ঢকা আছে।

অলপ সময় যোৱাৰ পাচত কথা পাতি পাতি ৰমেশ আৰু বিজিত সোমাই আহে]

ৰমেশ—বুজিছে মিঃ দাস, মোৰ এটা গভীৰ বিশ্বাস হৈছে কি জানে ?

বিজিত—কি ?

ৰমেশ—নৃত্য আৰু সঙ্গীতৰ সহায়েৰে গোটেই দেশখনকে আকৌ জীৱন্ত কৰি তুলিব পাৰিম বুলি এক দৃঢ় বিশ্বাসে আজি কেদিনমানৰেপৰা মোৰ অন্তৰত ঠাই পাইছে।

বিজিত—আপোনাৰ দৰে অভিজ্ঞতা থকা মানুহ এজনৰ পক্ষে এইটো সঁচায়ে অতি সহজ কাম।

ৰমেশ—নহয় মিঃ দাস! আপুনি যিমান সহজ বুলি ভাবিছে, কামটো সিমান সহজ নহয়। [দুয়ো বহে]

বিজিত—মই নিজেও অৱশ্যে বিষয়টোক ইমান সহজ বুলি ভবা নাই, কিন্তু আপোনাৰ তো কথা বেলেগ। আপোনাৰ দৰে Organising capacity আমাৰ দেশত আছে কেইজনৰ ? তাৰ উপৰিও সঙ্গীতৰ প্ৰভাৱ এতিয়াও তো আমাৰ দেশৰপৰা একেবাৰে আঁতৰ হৈ যোৱা নাই।

ৰমেশ—শুনিছিলো—সঙ্গীতে প্ৰাচীন ভাৰতৰ নিৰ্জ্জীৱ গছ লতাকো সজীৱ কৰি তুলিব পাৰিছিল।

বিজিত—বৰ্ত্তমান অৱস্থাৰপৰা অৱশ্যে সেই অতীত গৌৰৱৰ কোনো পৰিচয়েই পোৱা নাযায়।

ৰমেশ—নোপোৱাটো এেকা আচৰিত নহয় মিঃ দাস। এটা জ'তি যেতিয়া ধ্বংসৰ পিনে আগুৱাই যাব ধৰে তেতিয়া তাৰ অতীত কাৰ্ত্তিৰ অৱস্থা ঠিক এনেকুৱাই হয়। ধৰক অসমীয়াৰ বৰগীত। অসমীয়াৰ ঘৰে ঘৰে এদিন তাৰ কি সমাদৰেই আছিল। অসমীয়া জাতি, অসমীয়া সভ্যতা গঢ়ি তোলাত ই কত যে সহায় কৰিছে। অথচ আজি সেই অসমীয়াৰ মুখত বৰগীতৰ এটি শুদ্ধ পদ শুনিবলৈ নাপায়।

বিজিত—ইউৰোপত কিন্তু সঙ্গীতৰ সমাদৰ এতিয়াও কমা নাই।

ৰমেশ—কমিব নোৱাৰে কেতিয়াও। কাৰণ তাত সঙ্গীত আৰু নৃত্য এক বিৰাট জাতীয় অনুষ্ঠানত পৰিণত হৈছে। আমাৰ মানুহে আজি বিহু-নাচ আৰু গীত গাবলৈ লাজ পায়, অথচ এনেবোৰ বস্তুৱেই ইউৰোপত এটা জাতিৰ প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

[এনেতে গীতাদেৱীয়ে প্ৰফুল্লিত মুখে কোঠাত সোমায়হি। বিজিত থিয় হয়—গীতাক দেখি]

ৰমেশ—অ' আহাঁ আহাঁ গীতা, আমি বিশেষকৈ, মিঃ দাসে তোমাৰ কাৰণেই অপেক্ষা কৰিছে।

গীতা —[বিজিতৰ পিনে চাই] Excuse me Mr Das মোৰ আহোঁতে অলপ পলম হৈ গ'ল !

বিজিত—ক'তা আপোনাৰ তো বিশেষ একো পলম হোৱা নাই।

ৰমেশ—বাৰু মই এতিয়া আহোঁ মিঃ দাস, মোৰ অলপ বাহিৰত কাম আছে।

গীতা, Next dance অত কি make up লবা সেই বিষয়ে তোমালোকে discuss কৰা,—মই আহোঁ দেই।

গীতা—But don't be late my dear.

[ৰমেশে স্নেহ-সম্ভাষণ কৰি ওলাই যায়। গীতা চকীখন লৈ বিজিতৰ একেবাৰে ওচৰ পায়হি]

বাৰু মিঃ দাস "ইংলিচ ৰিভিউ" বোৰত ছোৱালীবোৰে যে নিজৰ আৱৰণহীন অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গৰ লয়লাসেদি দৰ্শকক মোহিব খোজে তাক আপুনি পচন্দ কৰে নে ?

বিজিত—হঠাতে বাৰু আপুনি এই প্ৰশ্নটো কিয় সুধিলে ?

গীতা—[হাঁহি] শিল্পীৰ মতামত জানিবৰ কাৰণে।

বিজিত—অ' তেন্তে শুনক ; আৱৰণৰ মাধুৰ্য্যত যি সৌন্দৰ্য্যৰ বিকাশ হয় তাকেই আপোনাৰ শিল্পীয়ে বেচি মনোমোহা বুলি ভাবে।

গীতা— বাৰু মিঃ দাস, মোৰ next dance অত যদি মই মোৰ ধুনীয়া কলাফুলজোৰ চাই দৰ্শকক তৃপ্তি লাভ কৰিবলৈ সুবিধা দিওঁ, তেন্তে আপোনাৰ চকুত সি বৰ অন্যায় দেখুৱাব নে কি ?

বিজিত—সেইটো নির্ভৰ কৰে আপোনাৰ নৃত্য পৰিকল্পনা আৰু ৰস সৃষ্টিৰ ওপৰত।

গীতা— মোৰ next dance টো হৈছে ব্যাধ-নৃত্য। সাধাৰণ পাহাৰীয়া মানুহ। চিকাৰ কৰাই তাৰ একমাত্র কাম।

বিজিত—[হাঁহি] ব্যাধৰ আকৌ চিকাৰ কৰাৰ বাহিৰে আন কিবা কাম থাকে নে কি?

গীতা— ইহ্ নাথাকে হবলা? এশবাৰ থাকে।

বিজিত—কি কাম নো?

গীতা— কিয়? ভাত খোৱা, প্ৰেম কৰা।

বিজিত—ব্যাধৰ আকৌ প্ৰেম। হাঁহি উঠে শুনিলে।

গীতা— কিয়?

বিজিত— হত্যা কৰাই যাৰ কাম, সি আকৌ প্ৰেম কৰিব!

গীতা— কিয় বাঘে জানো বাঘিনীক ভাল নাপায়?

বিজিত—পাবও পাৰে।

গীতা—[হাঁহি] তেন্তে পৰাজয় স্বীকাৰ কৰক।

বিজিত—[হাঁহি] বেচ স্বীকাৰ কৰিলোঁ।

গীতা— কিন্তু দাস, আপোনাৰ কথাই ঠিক। ঠিক আপোনাৰ দৰেই নিৰস আছিল ইয়াৰ প্ৰাণ।

বিজিত—কেনেকৈ?

গীতা— আপুনি যেনেকৈ আপোনাৰ সৌ মূৰ্ত্তিটোৰ বাহিৰে আন কাৰো উপস্থিতি অনুভৱ নকৰে, ইও ঠিক তেনেকৈয়ে চিকাৰৰ বাহিৰে আন একোকে নাজানিছিল।

বিজিত—অ' বেচ, তাৰ পাচত হ'ল কি ?

গীতা— বনত এদিন সি এজনী হৰিণী দেখা পালে ।

বিজিত—তাৰ পাচত ?

গীতা— [থিয় হয়] তাৰ পাচত কি হ'ল চাওক ।

[গোটেই নাচটো আগৰপৰা ঘূৰিলৈকে নাচি দেখুৱায়, শেষ হোৱাত "বৰ ভাগৰ লাগিছে" বুলি বিজিতৰ গাৰ ওপৰত পৰি যায় । বিজিত হতবম্ব হোৱাৰ দৰে হয় । লগে লগে—] পট পৰে ।

———:o:———

৬ষ্ঠ দৃশ্য ।

মিনতিৰ কোঠা ।

[আদৰ্শ উপলব্ধিৰ মাদকতা, পিতাকৰ আদেশ আৰু হিয়াৰ হেঁপাহ এই তিনিওটাৰ সন্মিলিত আক্ৰমণত মিনতিৰ সত্ত্বাটো বহুতো খিনি দুৰ্ব্বল হৈ পৰিল । আৰু এই দণ্ডত হয়তো জয়লাভ কৰিলে অন্তৰৰ আকুল স্পন্দনে । বিজিতক যুক্তিৰ শক্তিৰে প্ৰত্যাখ্যান কৰাৰ পিচ মুহূৰ্ত্তৰপৰাই বিজিতৰ অন্তৰৰ সৰল-সহজ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ কাৰণে মিনতিয়ে অনুভৱ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল যে যুক্তিতকৈ জীৱনৰ—হৃদয়ৰ মূল্য বহুত বেচি ।

ইলা আৰু অজিতৰ ভিতৰত থকা সম্বন্ধটোৱে মিনতিক বুজাই দিলে যে প্ৰেম আৰু সেই হেতুকে পুৰুষৰ সঙ্গটো সঁচাকৈ অতি সহজ আৰু সৰল। ই ভয় খাবলগীয়া একো আচৰিত বা অস্বাভাৱিক বস্তু নহয়। তাই বুজিলে যে জীৱনৰ ভেটিত হে যুক্তিৰ নিচান উৰিব লাগিব। তাই লগে লগে এইটোও অনুভৱ কৰিলে যে যদি আকৌ বিজিতক কেতিয়াবা ফিৰাই পায় তেন্তে নিজৰ সাধনাৰ সৈতে মিল ৰাখি বন্ধুতাৰ দৰে এটি অতি সহজ আৰু স্বাভাৱিক সম্বন্ধ গঢ়ি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰিব।

দৃশ্য-পট প্ৰথম দৃশ্যৰ দৰে। ইচ্ছা কৰিলে আৰু সুবিধা হলে অলপ পৰিবৰ্ত্তন কৰি লব পাৰে।

মিনতি—আজি দূৰলৈ আঁতৰ হৈ যোৱাই, ইলা, মই বেচ ভালকৈয়ে অনুভৱ কৰিছোঁ মোৰ জীৱনত বিজিতৰ কিমান প্ৰয়োজন আছিল ;

ইলা— তোমাৰ নিমন্ত্ৰণ বিজিতে এনেকৈ উপেক্ষা কৰাটো মই কিন্তু ভাবিবই নোৱাৰোঁ।

মিনতি—কি কৰিবি ইলা! জগতত মানুহে ভাবিব নোৱাৰা বহুত কথাই নিতৌ হব ধৰিছে।

ইলা— সেই বুলিয়েই এজনৰ অন্তৰৰ আহ্বানক এনেকৈ ভৰিৰে লথিয়াই আন এজনৰ সৈতে গুচি যোৱাটো মই অন্ততঃ সহ্য কৰিব নোৱাৰোঁ।

মিনতি—তই বিজিতক ভুল বুজিছ।

ইলা— মোৰ ধাৰণা ভুল হলেই মই ৰং পাম। কিন্তু বিজিতে এবাৰ তো অন্ততঃ তোমাক দেখা কৰি যাব পাৰিলে হয়। আনে নাজানিলেও মই তো জানো—তুমি বিজিতক কিমান ভাল পাইছিলা।

মিনতি—নিজৰ দোষেও তো আপোন মানুহক পৰ কৰিব পাৰে। নোৱাৰেনে বাৰু ইলা?

ইলা— মই হলে তোমাৰ কথা একোকে বুজিব পৰা নাই।

মিনতি—যদি কওঁ দোষী মই, তাৰু মোৰ দোষৰ কাৰণেই বিজিতে খং কৰি গুচি গৈছে।

ইলা— আচৰিত অৱশ্যে অকণো নহওঁ। কাৰণ প্ৰেমৰ ৰাজত্বতেই অভিমানে মূৰ দাঙিব সাহ কৰে। বাৰু তুমিনো ইমান কি গুৰুতৰ অপৰাধটো কৰিলাহে?

মিনতি—সকলো কথা কৈ মনটোক পাতল কৰিম বুলিয়েই তো তোক আজি মতাই আনিছোঁ। ইমানবোৰ কথাই বুকুখনক হেঁচা মাৰি ধৰিছে যে মাজে মাজে একেবাৰে উশাহ নোপোৱা হৈ যাওঁ।

ইলা— বাৰু কোৱাছোন সকলো কথা ভাঙি-পাতি।

মিনতি—ভাঙি-পাতি কবলৈ আৱশ্যে বিশেষ একো নাই। বিজিত আহিছিল মোৰ ওচৰলৈ—ইমান দিনে অন্তৰত থুপাই থোৱা চেনেহ-সৰ্ম্বৰা লৈ। কিন্তু মই তাক আওকাণ কৰিলোঁ। কৰ্ত্তব্যৰ দোহাই দি মই নিজে মোৰ হিয়াৰ আবেগ, অনুভূতিবোৰক মুচৰি মাৰি

পেলালোঁ। আৰু মোৰ সেই কৃত্রিম কৰ্ত্তব্যনিষ্ঠাত ঠেকা খাই বিজিতৰ আবেদন উলটি গ'ল—শিৰত অপমানৰ বোজা লৈ। উহ্, মানুহৰ হিয়াৰ ইমান ডাঙৰ লাঞ্ছনা মই যে কল্পনাও কৰিব নোৱাৰোঁ ইলা!

ইলা— এইটো কিন্তু তোমাৰ অন্যায় মিনি। ইমান খিনি দুৰ্ব্বলতা তোমাত কেতিয়াও শোভা নাপায়। যি আদৰ্শৰ কাৰণে তুমি জীৱনৰ এক ধুনীয়া সপোনক অকাতৰে বিসৰ্জ্জন দিলা, সেই আদৰ্শতেই যে আকৌ তোমাৰ নতুন জীৱন গঢ়ি তুলিব লাগিব।

মিনতি—মইয়ো সেইদিনা ঠিক তাকেই বিশ্বাস কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিলোঁ। কিন্তু এক মুহূৰ্ত্ততেই যেন মনৰ ভিতৰত এটা ভূমিকম্প হৈ গল। নিমিষতে যেন সকলো শক্তি ক'ৰবাত লুকাল।

ইলা - এইটো মাথো তোমাৰ মনৰ ভাব মিনি।

মিনতি—কোনোবাই যেন ৰিঙিয়াই কৈ গৈছে—"মিনি তুমি ভুল কৰিছাঁ—নাৰীৰ কাৰণে সেই জীৱন নহয়"। বাৰু ইলা, বিজিতৰ লাঞ্ছিত হৃদয়ে মোৰ নাৰীত্বৰ ওচৰত যি কটাক্ষ হানিব, তাক মই কেনেকৈ সহিম?

ইলা— এই ক্ষণিক দুৰ্ব্বলতাৰ ডাৱৰ আঁতৰি গৈ তোমাৰ জীৱনত আকৌ সূৰুযৰ ৰাঙলি কিৰণ বিয়পি পৰিব। শ্ৰীকৃষ্ণৰ মুখৰ "ক্লৈব্যং মাস্ম গমঃ" কথা ফাঁকি ইমান সোনকালেই পাহৰি গলানে?

মিনতি—মই নিজক আজি কোনোমতেই শান্ত কৰিব পৰা নাই ইলা! অনুভৱ কৰিছোঁ আৰু যেন থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰিম।

ইলা— তোমাৰ চকুত আজি নিজৰ অভাৱটোৱেই বৰ ডাঙৰ হৈ পৰিছে। তুমি পাহৰি গৈছা—মিনি, সংসাৰত আৰু কত হাজাৰ হাজাৰ লাখ লাখ মানুহ আছে যাৰ জীৱনবিলাক অভাৱ আৰু দুখতেই গঢ়ি উঠিছে। ভাবি চোঁৱা, সিহঁতৰ তুলনাত তোমাৰ দুখখিনি কিমান তুচ্ছ। তুমি দুবেলা দুমুঠি খাবলৈ পাইছা। বাটৰ ভিখহু এটাৰ জীৱনৰ কথা মনলৈ আনাছোন, এবাৰ ভাবি চোৱাঁ অনাহাৰ অনিদ্ৰাত কেনেকৈ সিহঁতে জীৱন কটাব লাগিছে। এবাৰ ভাবি চোৱা—মিনি—সিহঁতৰ সেই করুণ চাহনিলৈ সিহঁতৰ সেই ভোকত খীণাই শুকাই যোৱা মুখখনিলৈ, ৰ'দ-বতাহত জৰ্জ্জৰিত হোৱা সেই কঙ্কালসাৰ দেহাটিলৈ।

মিনতি—[চকু চলচলীয়া হৈ যায়। তাই নিজকে সংযত কৰে]

ইলা— নিজৰ সঙ্কল্পক আজি ইমান সহজেই পাহৰি গ'লে কেনেকৈ চলিব মিনি! মনত ৰাখিবা পিতাৰ চৰণ স্পৰ্শ কৰি তুমি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিলা—এই নিৰ্য্যাতিতৰ দুখ মোচন কৰিবলৈ; প্ৰয়োজন হলে নিজৰ জীৱন আহুতি দিবা।

মিনতি—[মুখত এটা দৃঢ়তাৰ ভাব ফুটি উঠে আৰু ঠিক সেই সময়তে অজিতৰ প্ৰবেশ]

অজিত—মোৰ আহোঁতেই পলম হ'ল হবলা

মিনতি—নাই, বিশেষ একো পলম হোৱা নাই। মই তো এতিয়াও ওলোৱা নাই। মই আহোঁ গৈ দেই।

[প্ৰস্থান]

অজিত—[বহে] বুজিছ ইলা, আজি আৰু এটা কথা হৈছে।

ইলা— কি কথানো ?

অজিত—[জেপৰপৰা এখন কাগজ উলিয়াই ইলাৰ হাতত দিয়ে]

ইলা— [পঢ়ি আচৰিত হৈ] এইখন তুমিনো কত পালা ?

অজিত—এইটো ঘৰৰে বেৰত আঠা দি লগোৱা আছিল। নিশ্চয় এই মাত্ৰ কোনোবাই লগাই থৈ গৈছে।

ইলা – চহৰৰ আৰু আন বহুত ঠাইতেই নিশ্চয় এনেকুৱা আৰু বহুত লগোৱা হৈছে।

অজিত—নলগালেনো লগাওঁতাৰ কাৰ্য্য সিদ্ধি হব কেনেকৈ ?

ইলা— মই কিন্তু এটা কথা আজিলৈকে বুজি নাপালোঁ।

অজিত—কি কথা ?

ইলা— মানুহৰ মনত মিছাতেই আনৰ অন্যায় কৰিবৰ এই আসুৰিক স্পৃহাটোনো কিয় ?

অজিত—কাৰণ কিছুমান মানুহ এতিয়াও পশু হৈয়েই আছে।

ইলা—তোমাৰ বাৰু কাৰ ওপৰত সন্দেহ হয় ?

অজিত—মোৰ তো দৃঢ়বিশ্বাস—কৰুণা বৰুৱায়ে এই কামটো কৰিছে
ইলা—তুমিনো কেনেকৈ জানিলা ?
অজিত—নিজৰ আখৰ কেইটা অন্ততঃ লুকাব পৰা নাই বুলিতো মোৰ মনে ধৰে। [কাগজখন পৰীক্ষা কৰে
ইলা—তেওঁনো ইমান অসাৱধান ভাৱে কামটো কৰিব নে ?
অজিত—তেওঁ বৰ্ত্তমানে বৰ অস্থিৰ হৈ আছে। আৰু এই লেখা খিনিতো অস্থিৰতাৰ চিন ভালকৈয়ে ফুটি ওলাইছে।
ইলা—মিনিৰ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে এই মিছা অপবাদটো উলিয়াই তেওঁৰনো বাৰু কি লাভটো হব ?
অজিত—ইমান বিচাৰ কৰি কাম কৰিব লাগিলেতো সংসাৰৰ বহুত বাজে কামৰে অন্ত পৰিলহেঁতেন।
ইলা—কামটো বেয়া হলেও উদ্দেশ্যবিহীন তো নহয় ?
অজিত—তেওঁ হয়তো নাজানে যে মিনিয়ে Stand নকৰে আৰু হয়তো ভাবিছে অপবাদটো ৰাষ্ট্ৰ হৈ পৰিলে তাইৰ Position টো বহুত খিনি নষ্ট হ'ব।
ইলা—অনাহকতে বেচেৰীয়ে এইবিলাক কষ্ট পাব লগা হৈছে
অজিত—মিনিয়ে তো এইবোৰত বিচলিত হোৱাৰ কোনো কাৰণ নাই।
ইলা—হাজাৰ হওক মিনিও তো মানুহ।
অজিত - মানুহ হলেও তো এটা মহৎ অনুপ্ৰেৰণাই সদায়ে তাইক সজাগ কৰি ৰাখিছে।

ইলা—কিন্তু অজিত, জীৱন আৰু আদৰ্শ দুটা বেলেগ বস্তু। জীৱনক পৰিচালিত কৰিবলৈ সক্ষম হলেও ইয়াৰ ওপৰত জীৱনত প্ৰতিষ্ঠিত হ'ব নোৱাৰে। এটি মহৎ অনুপ্ৰেৰণাই তাইক প্ৰতি মুহূৰ্ত্তই উদগনি দিছে সঁচা, কিন্তু জীৱনৰ শিকলিয়ে তাইক ঠিক সমান শক্তিৰেই আগভেটি ধৰিছে।

অজিত—তোৰ মুখত এই নতুন কথাবোৰ শুনি স'চাকৈ মই বৰ আচৰিত হৈছোঁ।

ইলা—তোমাৰ দৰে তো সকলোৱেই জীৱনক যুক্তিৰে বান্ধি থব নোৱাৰে। আন মানুহে তো তোমাৰ দৰে অন্তৰৰ আহ্বানক একেবাৰে নিৰ্ব্বাসন দিয়া নাই।

অজিত—কিহৰ পৰানো বুজিলি মই হৃদয়হীন বুলি।

ইলা—[হুমুনিয়াহ কাঢ়ি] থাক সেইবোৰ কথা কৈ এতিয়া লাভ নাই। সৌৱা কৰুণা বৰুৱা এই পিনেই আহিছে হবলা। চোৱাছোন কথাটো উলিয়াব পাৰানে। মই আহোঁ। [প্ৰস্থান]

[কৰুণা বৰুৱা সোমাই আহে। অজিতে খবৰ কগেজখন লৈ গহীন ভাৱে পঢ়িবলৈ ধৰে।]

কৰুণা - এ বোপা তুমিও ইয়াতেই আছা। তেওঁলোক কৰবালৈ ওলাই গৈছে নে কি? (বহে)

অজিত—হয় ওলাই গৈছে।

কৰুণা—Canvas কৰিবলৈ গৈছে হবলা?

অজিত— [গহীন ভাৱে] মিনিয়ে Stand নকৰে।

করুণা— [আচৰিত হৈ] Stand নকৰে ! তুমি ঠিক জানানে ?

অজিত—মোৰ মিছা কথা কোৱাৰ অভ্যাস নাই। আপোনাৰ কিবা জৰুৰী কাম আছিল নে কি ?

করুণা – বিশেষ জৰুৰী কাম একো নহয়। মিনিৰ দেউতাকৰ বিষয়ে প্রৱন্ধ এটা লিখিছিলোঁ। ভাবিলোঁ Press লৈ পঠোৱাৰ আগতে এবাৰ দেখুৱাই লওঁ।

অজিত – বেচ ভাল কথা। এবাৰ চাব পাৰোনে কি লিখিছে ?

করুণা – কিয়নো চাব নোৱাৰিবা ? [প্রৱন্ধটো অজিতৰ হাতত দিয়ে]

অজিত— [প্রৱন্ধটো হাতত লৈ আগৰ কাগজ খনৰে সৈতে আখৰ মিলায়]

করুণা—প্রৱন্ধটো বাৰু কেনে পাইছা ?

অজিত—বেচ ভালেই তো লাগিছে। আপোনাৰ আখৰ কেইটা সঁচাকৈ বৰ ধুনীয়া। [ইখন কাগজ দেখুৱাই] বাৰু এই আখৰ কেইটিও আপোনাৰ নে ?

করুণা— [বিচলিত হয়] এইখন তুমি পালা ক'ত ?

অজিত— [হাঁহি] আপুনিনো ইমান বিচলিত হৈছে কিয় ? আখৰ কেইটি একে দেখিহে কথাটো সুধিছো।

করুণা—চাওঁ—চাওঁ, কাগজখন তুমিনো পালা কত ?

অজিত—পাবলৈ আৰু বিচাৰিব লাগিছেনে ? ইমান পৰে কিজানি ই সকলোৰে হাততেই পৰিছে। বৰ আচৰিত

কথা আপোনাৰ আখৰ কেইটিৰ সৈতে এই কেইটিৰ বৰ মিল আছে ।

করুণা—তোমাৰ ইঙ্গিত মই বুজিব পৰা নাই অজিত ।

অজিত—বহুক বুজিবলৈ বেচি পলম নালাগে !

করুণা—তুমি ভুল ধাৰণা কৰিছা অজিত । মই—ম—মই কিন্তু এইখন লেখা নাই ।

অজিত—[ডাঙৰকৈ হাঁহি] আপোনাৰ বুদ্ধি আছে দেখিছোঁ । ইমান সহজেই মোৰ ইঙ্গিতটো বুজি পালে । বাৰু বৰুৱা, আজি হঠাতে আপোনাৰ মাতত এই অস্বাভাৱিক কঁপনি উঠিছে কিয় ?

করুণা—[ঢোক গিলি] এজন ভদ্রলোকক এনেকৈ অপমান কৰা তোমাৰ কেতিয়াও উচিত হোৱা নাই ।

অজিত—আৰু, এটা মিছা অপবাদৰ সৃষ্টি কৰি এগৰাকী উঠি অহা গাভৰুৰ জীৱন নষ্ট কৰি দিবলৈ চেষ্টা কৰাটো হ'বলা খুব ন্যায়-সঙ্গত কথা ?

করুণা—কি প্রমাণ তুমি দেখুৱাব পাৰাঁ !

অজিত—প্রমাণ, প্রমাণ আপোনাক লাগে ? প্রমাণ আপোনাৰ মাত, আপোনাৰ স্বভাৱ, আপোনাৰ আখৰ । পুলিচৰ হাতত এই দুখন কাগজ দিলে এক মুহূর্ত্ততেই আপোনাৰ সৌ কলঙ্কিত হাতত লোহাৰ খাৰু সোমাব, বুজিছে । অৱশ্যে আপোনাক অপদস্থ কৰিবৰ কোনো ইচ্ছা মোৰ নাই । আপুনি স্বীকাৰ কৰিলেই মুক্তি পাব ।

করুণা—স্বীকাৰ মই কৰিম কিয় ?

অজিত—[হঠাতে ডাবি দি] do you must. আপুনি নিজৰ দোষ স্বীকাৰ কৰি মিনতিৰ ওচৰত ক্ষমা খুজিব লাগিব। সমাজে আপোনাৰ কথাৰ মৌ পান কৰিব পাৰে। কিন্তু মনত ৰাখিব—এগৰাকী অসহায়া তিৰোতাৰ চৰিত্ৰ লৈ এনেকৈ ধেমালি কৰাটো মই কেতিয়াও সহি নাথাকোঁ। শান্ত হৈ বহক। মই মিনিক মাতি আনো।

অজিত ভিতৰলৈ যায়। আৰু এই সুবিধাতেই করুণাই চাৰিওপিনে চাই অতি সন্তৰ্পণে কোঠাটোৰপৰা অহা বাটেদি ওলাই যায়। অলপ পৰৰ পাচত ‘অজিত’ মিনি’ আৰু “ইলা” সোমাই আহে]

ইলা—করুণা বৰুৱা গ’ল কলৈ।

অজিত—কলৈ যাব আৰু, পলাল।

মিনতি—মই সপোনতো ভবা নাছিলোঁ, তেখেতৰ মনত ইমান যে দুৰভিসন্ধি আছিল।

অজিত আপুনি পাহৰি গৈছিল “A man may smile and smile, and yet be a villain.”

—পট পৰে—

সপ্তম দৃশ্য

আলিবাট।

[নগৰৰ প্ৰান্তস্থিত এটি কদৰ্য্য পাৰাৰ একোণত। দূৰৈত সৰু সৰু কিছুমান পজাঘৰ দেখা যায়—যেন আভিজাত্যৰ অত্যাচাৰৰ প্ৰতীক। আলিবাটটো বৰ অপৰিষ্কাৰ আৰু জনশূন্য। মাথো দুই এটা কুকুৰ আৰু ছাগলী বাটত দেখা যায়। পট উঠাত মঞ্চত কোনো নাথাকে। কিন্তু দূৰৈৰ মানুহৰ কোলাহলে, সেই ঠাইখনি যে সৰু হলেও এখন গাওঁ তাৰেই পৰিচয় দিয়ে।

অলপ সময় যোৱাৰ পাচত দূৰৈত সঙ্গীতৰ ধ্বনি শুনা যায়; যেন বহুত মানুহৰ এটি সমদল সেইপিনেই আগুৱাই আহিছে। গীত গাই গাই সমদলটিয়ে লাহে লাহে মঞ্চত প্ৰৱেশ কৰে। সমদলৰ আগত পতাকা লৈ "মিনতি" আৰু "ইলা"। তেওঁলোকৰ পিচতেই "অজিত"। সমদলৰ বেচি ভাগ মানুহেই সেই গাঁওখনৰে। সিহঁতৰ পোছাক, চালচলন আৰু চেহেৰাত শত শত যুগ ধৰি সহি থকা পীড়নৰ আভাস থাকিলেও চকুত এটি দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞাৰ ভাব। যেন সিহঁতে মুক্তিৰ সোৱাদ পাই নতুন আশাত অনুপ্ৰাণিত।

সমদলৰ গীত

বল বল সৱে আগুৱাই বল, মুক্তি দুৱাৰ খুলিছে আজি,
জননী চৰণ কঁপাই বাঁহী, মাভৈ মন্ত্ৰে উঠিছে বাজি,
সৌ যে দূৰত উৰিছে নিচান, ৰাঙলি আখৰে আছে যে লেখা
(মাথো) আগুৱাই বল, আগুৱাই বল, মুক্তি হেৰ পাবি যে দেখা;

[কোৰাচ] শিৰত আমাৰ মুক্তি পতাকা, বুকুত অসীম বল
উল্কাজয়ী বীৰ যুজাৰু, তৰুণ সমদল ॥

তহঁতৰ মন সদায়ে মুক্ত, সদায়ে ভক্ত দেশানুৰক্ত,
মাথো কৰিছে বন্দী ধনী চহকীয়ে আৰু আছে যত ভনড।
বুকুত জ্বলাই অগনি শিখা, দিবি সিহঁতক পাপৰ সেকা,
আগত দেখিবি ৰাঙলি আখৰে মুক্তি বাণী আছে যে লেখা
[কোৰাচ] শিৰত আমাৰ মুক্তি পতাকা, বুকুত অসীম বল,
উল্কাজয়ী বীৰ যুজাৰু, তৰুণ সমদল ॥

[গীতটো গাই সমদল আগুৱাই আহি মঞ্চৰ ইমূৰ পায়হি এবাৰ গোটেই গীতটো গাই শেষ কৰি দ্বিতীয়বাৰ "কোৰাচ" গাওঁতেই পুলিচৰ মানুহে সিহঁতক আগভেটি ধৰে। পুলিচৰ দলত পুলিচৰ বৰচাহাব, এজন দাৰোগা আৰু কেজনমান চিপাহী। পুলিচ চাহাবে মিনতিৰ হাতত গ্রেপ্তাৰৰ ওৱাৰেণ্ট্খন দিয়ে আৰু গীত বন্ধ কৰিবলৈ কয়। সমদলে গীত আৰু দুগুণ উৎসাহেৰে গাব ধৰে।]

পুলিচ চাহাব—মিনতি দেৱি, আপুনি এই মানুহবোৰক গীত বন্ধ কাৰ দিহাদিহি যাবলৈ হুকুম দিয়ক।

মিনতি—সেইটো মই কেতিয়াও কৰিব নোৱাৰোঁ। আপুনি ওৱাৰেণ্ট্ লৈ আহিছে, মোক arrest কৰিব পাৰে।

পুলিচ চাহাব—মই আপোনাক দুনাই অনুৰোধ কৰিছোঁ।

মিনতি—তাক মই কেতিয়াও ৰাখিব নোৱাৰোঁ।

[পুলিচ চাহাবে হাতত লাঠী লৈ থকা চিপাহী কেইটাক কিবা ইঙ্গিত কৰে। সিহঁতে জনতালৈ চিঞৰি কয়—]

চিপাহী—এই চাহাবৰ হুকুম, তহঁত দিহাদিহি গুচি যা।

জনতা—চাহাবৰ হুকুম আমি নামানো।

চিপাহী—[চাহাবলৈ] হুজুৰ, সিহঁত যা'লৈ মান্তি নহয়।

পুলিচ চাহাব—[ক্রুদ্ধ হৈ] হাবিলদাৰ জনতাক লাঠীৰে disperse কৰি দিয়া! [পুলিচে লাঠীৰে আঘাত কৰে। ফলত জনতা আৰু পুলিচৰ মাজত এক বিৰাট সজ্ঘর্ষ হয়। মিনতিয়ে তাক ৰোধ কৰিবলৈ জনতাৰ ভিতৰত সোমায়। অলপ পৰৰ পাচত হঠাৎ জনতা শান্ত হয়। মিনতি উত্তেজিত ভাৱে পুলিচ চাহাবৰ আগত আহি থিয় দিয়ে। কপাল ফাটি তেজ হো হো কৈ বব ধৰিছে]

মিনতি—চাহাব, পীড়নৰ দণ্ড হাতত লৈ ইহঁতৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰিবৰ তোমাৰ কোনো অধিকাৰ নাই। মোক তুমি arrest কৰিব পাৰা। [আৰু কথা কব নোৱাৰে— পৰি যাব খোজে—পিচ পিনৰপৰা ইলাই আহি ধৰে। জনতা অকৌ এবাৰ উত্তেজিত হব খোজে। মিনতিয়ে হাতখন তুলি শান্ত হবলৈ কয়। জনতা শান্ত হয়।]

মিনতি—ইলা গীতটো আকৌ এবাৰ গাছোন।

[ইলা আৰু অজিতে গীতটো গায় জনতাই গীতটো ধৰে।]

[কোৰাচ] শিৰত আমাৰ মুক্তি পতাকা, বুকুত অসীম বল।
উল্কাজয়ী বীৰ যুজাৰু, তৰুণ সমদল ॥

—অষ্টম দৃশ্য—

[বিজিতৰ Studio। দৃশ্য পঞ্চম দৃশ্যৰ দৰে। আৱশ্যক আৰু সুবিধা হলে অলপ পৰিবৰ্ত্তন কৰি ল'ব পাৰে। পটি উঠাত বিজিতক "মিনতিৰ" বেচ ডাঙৰ—প্ৰায় শেষ হোৱা ছবিত finishing touch দি থকা দেখা যায়। বিজিতৰ অন্তৰ এতিয়া বহুতো খিনি শান্ত হৈছে। লাহে লাহে সি মিনতিৰ কথা বোৰৰ তাৎপৰ্য্য বুজিছে। প্ৰেম আজি তাৰ ওচৰত হৈছে মাথো এটি স্নিগ্ধ অনুভূতি--'নিকশিত হেম'। তাৰ অন্তৰৰো এক বিৰাট ৰূপান্তৰ হৈছে। শিল্পী হলেও সি ৰূপৰ মাজেৰে অৰূপৰ সন্ধান পাইছে;

ৰূপৰ পূজাৰিণী গীতা; দেহৰ সকলো খিনি মাদকতাৰ অঞ্জলি লৈ তাই চেষ্টা কৰিছে বিজিতৰ অন্তৰ জয় কৰিবলৈ।

আন কোঠাৰপৰা গীতাৰ গানৰ সুৰ ভাহি আহে। দৰ্শকেও গীতটো বেচ ভালকৈয়ে শুনিবলৈ পায়। বিজিতৰ কিন্তু সেইপিনে ভ্ৰুক্ষেপ নাই। নিজৰ কামতে মগ্ন।]

নেপথ্যত গীতাৰ গীত—সুৰ আধুনিক।

ৰূপৰ বীণাত প্ৰেমৰ সুৰ
বজাই যোৱা
প্ৰেমৰ আবেশে দেহৰ ছন্দ,
উটাই নিয়া।

বাট চাই চাই দিন কাটি যায়
তেও দেখা মোৰ নহল হায়
মিলাই আজি হিয়াই হিয়াই
গাবলৈ দিয়া
তোমাৰ গান গাবলৈ দিয়া ॥

[গীতাক যদি দৰ্শকে দেখিবলৈ পায়, তেন্তে বৰ ভাল হয়। সকলো খিনি তাৰশ্যে মঞ্চ-সজ্জাৰ ওপৰতে নির্ভৰ কৰে। দুটা বেলেগ কোঠাৰ আভাস দি, গীতাক বিজিতে নেদেখাকৈ, দৰ্শক দেখিলেই ভাল হয়]

বিজিত--[কামৰ মাজতে বৈ ছবিখনৰ পিনে চাই]
বন্দিনী প্ৰতিমা, ৰূপ ৰস আৰু গোন্ধৰে সফূঁৰা লৈ শিল্পীৰ অনুপম সৃষ্টি। [অলপ বৈ]
চেনেহেৰে বিয়পোৱা এই অনিন্দ্য ৰূপ মাধুৰ্য্য দেখি জগত বলিয়া হব।

[আকৌ দুই এবাৰ তুলি চলাই কাম কৰি থাকা অৱস্থাতেই]
দেহৰ দুৱাৰৰপৰা বাজ কৰি দি তুমি ভালেই কৰিলা: অন্তৰৰ বিৰাট পুৰুষক মই চিন পালোঁ।

[অলপ বৈ]

মিনি, মই অনুভৱ কৰিছোঁ, মোৰ অন্তৰ তো তোমাৰ মধুৰ পৰশত জাগি উঠিছে প্ৰেমৰ শুভ্ৰ শত-দল, জাগি উঠিছে নিজকে জগতৰ ওচৰত বিলাই দিবৰ এক দুনিবাৰ স্পৃহা। [আকৌ কামত ব্যস্ত

হয়। অলপ সময় যোৱাৰ পিচত পিচ পিনৰ দুৱাৰৰ পৰ্দ্দা মেলি "গীতা" থিয় হয়]

গীতা— বাঃ! কি অপৰূপ ধ্যানত মগ্ন মোৰ শিল্পী সুন্দৰ!

বিজিত—[তেতিয়াও নিজৰ কামতেই মগ্ন]

গীতা— [নিজৰ হাতত থকা ৰঙা গোলাপটিৰ এবাৰ গোন্ধ লৈ বিজিতৰ গালৈ দলিয়াই দিয়ে। ফুলটো আহি ছবিখনৰ ওপৰত পৰি ৰং সমাবেশ অলপ নষ্ট কৰি দিয়ে। বিজিত চক্ খাই উঠে আৰু অলপ অসন্তুষ্ট হয়]

বিজিত—[সোধে] কোন?

গীতা— [অন্তৰ্দ্ধান হয়! বেৰৰ আঁৰত "গীতা"ৰ হাঁহি শুনিবলৈ পোৱা যায় আৰু অলপ পিচতে মঞ্চত প্ৰবেশ কৰে। মুখৰ পৰা হাঁহি আঁতৰা নাই।]

বিজিত—ছবিখন নষ্ট কৰি আপোনাৰ আনন্দই নধৰা হৈছে নহয়?

গীতা— [হাঁহি বন্ধ কৰি ওচৰলৈ আহি কোমলতাৰে]
চাওঁ চাওঁ বহুত নষ্ট হল নে কি?

বিজিত—[বাধা দি] নালাগে হৈছে।

গীতা— কিয় খং কৰিলা নে কি?

বিজিত—লোকক কষ্ট দিয়াই যেতিয়া আপোনাৰ স্বভাৱ, তেনে-
স্থলত মইনো আৰু খং কৰি কৰিম কিটো?

গীতা— অলপ ছবিৰ ৰংটো নষ্ট হওঁতেই ইমানখিনি।

বিজিত—কিমান দিনৰ সাধনাৰ মূৰত এই মূৰ্ত্তি গঢ়ি তুলিছো
তাক তো আপুনি নাজানে?

গীতা— ভয় নাই বিজিত, তোমাৰ ধুনীয়া তুলিৰ পৰশত সেই ঠাই আকৌ জীৱন্ত কৰি তুলিব পাৰিবা ; কিন্তু তুমি মোৰ অন্তৰৰ যি মূৰ্ত্তিক পলে পলে নষ্ট কৰি দিব ধৰিছা তাক বাৰু মই গঢ়িম কেনেকৈ ?

বিজিত—[আচৰিত হৈ] আপুনি কিন্তু নিজকে পদে পদে এক গভীৰ ৰহস্যৰ অন্তৰালত লুকাই ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। মই আপোনাৰ কোনো কথাকেই বুজিব পৰা নাই।

গীতা— ইয়াত নো আচৰিত হবৰ কি আছে ? বুকুৰ ভাষা মুখত প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰাতেই তো নাৰীৰ সৌন্দৰ্য্য নিহিত থাকে।

বিজিত বিয় ?

গীতা— নিজৰ কদৰ্য্যতাক ঢাকি থৈ পুৰুষৰ চকুৰ আগত সপোনৰ আলোছায়াৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ। বাৰু বিজিত শিল্পীৰ চকুত নাৰী জানো সদায়ে মহিয়সী।

বিজিত—মোৰ চকুৰ আগত তো নাৰীৰ সেই ৰূপেই ভাহি উঠিছে। ত্যাগৰ মূৰ্ত্তি বুলিয়েই তো মই নাৰীক ইমান দিনে পূজা কৰি আহিছোঁ।

গীতা— তুমি ভুল কৰিছা বিজিত ! তোমাৰ সাধনা ব্যৰ্থ হৈছে।

বিজিত—[আচৰিত হৈ] কিয় ?

গীতা— অতদিনে মাথো তুমি নাৰীৰ কঙ্কাল উপসনা কৰিছা। প্ৰেমৰ একনিষ্ঠ পূজাৰি হৈয়ো যে তুমি ইমান ডাঙৰ ভুল কৰিবা তাক কল্পনাও কৰিব নোৱাৰি।

বিজিত মোক ক্ষমা কৰিব গীতাদেৱি, নিজৰ উপলব্ধিক মই কেতিয়াও ইমান সহজে বিসৰ্জ্জন দিব নোৱাৰিম।

গীতা— তেন্তে চিৰদিন তুমি মিছাৰে পূজাৰি হৈ থাকিবানে ?

বিজিত—কি কৰিব গীতা-দেৱি ! হয়তো থাকিবই লাগিব। নিজৰ অনুভূতিক তো অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি।

গীতা — বিজিত তুমি তো শিল্পী, কবি, প্ৰেমৰ পূজাৰি, জীৱনৰ পৰ্ণত্বই তোমাৰ সাধনা। বাৰু তোমাৰ অন্তৰ্দৃষ্টিৰ আগত অপ্ৰকাশৰ অসহ্য বেদনাত নিজকে আহুতি দিবলৈ বাধ্য হোৱা কোনো নাৰীৰ প্ৰতিকৃতি ভাহি উঠা নাই নে ?

বিজিত— আপুনি কাৰ কথা কৈছে ! মই তো একোকে বুজিব পৰা নাই।

গীতা - [কিবা এটা কথা যেন হঠাতে মনত পৰিল—ঠিক সেই ভাৱ দেখুৱাই]

ত' বিজিত মই আজি এটা নতুন গান শিকিছো, শুনিবা ? [উত্তৰলৈ বাট নাচাই তলত দিয়া লাইন দুটি সুৰ লগাই গায়।]

আকাশত তৰাৰ মালা
তোমালৈ আসন পাতা
আহা—আহা –আহা
নহবা আনমনা ॥

বিজিত—[মুখত conflict ৰ ভাৱ। "মিনতিৰ" ছবিখনলৈ বহুত পৰ একেথিৰে চাই থাকে।]

গীতা-- কি শিল্পি ! বহুত পৰ দেখোন চিন্তা কৰিলা কিবা বুজি পালানে ?

বি'জত— আপোনাৰ কথা বুজিবলৈ মোৰ শক্তিৰ অভাৱ।

গীতা —[বিজিতৰ একেবাৰে ওচৰলৈ আহি মিনতিৰ সুৰে]
মই তোমাক ভাল পাওঁ বিজিত !

বিজিত— [হঠাতে মুখৰ বৰণ সলাই চকীৰপৰা থিয় হৈ]
মই তো আপোনাক কেতিয়াও ভাল পোৱা নাই।

গীতা— কিন্তু তোমাৰ হিয়াৰ পৰশে যদি মোক আকুল কৰে তেন্তে বাৰু দায়ী কোন ?

বিজিত—দায়ী আপুনি দায়ী আপোনাৰ অসংযত চিত্ত।

গীতা— কিন্তু এইটো বিয় তুমি বুজি নোপোৱা বিজিত। মোৰ অন্তৰত তোমাক আপোন কৰি লোৱাৰ যি অদম্য আকুলতাই আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিছে তাক বাধা দিলে যে সি মোৰ হৃদয়ক একেবাৰে চূৰমাৰ কৰি পেলাব।

বিজিত—কোনো কথাই বুজিবৰ অৱকাশ মোৰ এতিয়া নাই। আপোনাৰ দৰে শত শত অসংযমী হৃদয় চূৰমাৰ হৈ গলেও মোৰ তাত একো ক্ষতি নহয়।

গীতা— তুমি যে ইমান নিঠুৰ হব পাৰা, মই সপোনতো ভবা নাছিলোঁ।

বিজিত—পুৰুষত্বৰ আগত নাৰীৰ দুৰ্দ্দম কামনা যেতিয়া দুৰ্ব্বল হৈ পৰে তেতিয়াই নাৰীৰ চকুত পুৰুষ হৈ পৰে নিষ্ঠুৰ।

গীতা— পুৰুষত্বৰ বেচি গৰ্ব্ব নকৰিবা বিজিত। এতিয়াও তোমাৰ আগত যি খনি ছবি আছে, পলে পলে যি খনে তোমাৰ অন্তৰ খুলি খুলি খাইছে, যিহৰ কাৰণে তুমি নিজৰ সকলো খিনিকেই আহুতি দিছা, সিয়ো এক নাৰীৰে প্ৰতিকৃতি।

বিজিত— কিন্তু সেই নাৰীৰ অন্তৰ আপোনাৰ দৰে ক্ষুদ্ৰ কামনাৰ কাৰণে লালায়িত নহয়।

গীতা— ইমান সহজেই তুমি কথাটো বিশ্বাস কৰিলানে?

বিজিত—একান্ত সত্য যি কথা, তাক অস্বীকাৰ কৰিবলৈ দুৰ্ব্বুদ্ধি মোৰ এতিয়াও হোৱা নাই।

গীতা—সুবুদ্ধিহে তোমাৰ হোৱা নাই। কল্পনা-বিলাসী তুমি, কবি, শিল্পী যিয়েই হোৱা, নাৰীৰ অন্তৰৰ গোপন ভাৱ ৰাশিক আওকাণ কৰি তুমি নাৰীত্বৰ মাহাত্ম্য ঘোষণা কৰিব নোৱৰা

[ছবিখনলৈ দেখুৱাই]

সৌ, সৌ ছবিখন তুমি আঁকিছা ত্যাগৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি কৰি, আবেগেৰে বিয়পাই তুমি তাক কৰিব বিচাৰিছা অতি সুন্দৰ। হয়তো সিয়েই তোমাৰ মানস প্ৰতিমা। সি নাৰী নহয়। হব পাৰ দেৱী। কিন্তু মনত ৰাখিবা—দেৱীত্বই নাৰীত্বৰ শ্ৰেষ্ঠ পৰিচয় নহয়। অন্তৰত লুকাই থকা মানৱ শিশুটিক অপমান কৰিবৰ তোমাৰ কোনো অধিকাৰ নাই।

বিজিত—[হাঁহি] অধিকাৰ—অনধিকাৰৰ প্ৰশ্ন মীমাংসা কৰিবলৈ মই আপোনাৰ ওচৰত আবেদন কৰা নাই।

গীতা— [কোমল ভাৱে] তুমি বাৰু ইমান Unsympathetic কিয় বিজিত। এজনী সামান্য তিৰোতাই তোমাৰ সেই বিশাল বুকুত আশ্ৰয় বিচাৰিছে আৰু তুমি তাইৰ সকলো আবেদনকেই নিৰ্ম্মম ভাৱে অগ্ৰাহ্য কৰি কি যে সুখ পাইছা তাক মাথো তুমি নিজেহে জানা।

বিজিত—মোক ক্ষমা কৰিব গীতা দেৱি ! মই আপোনাক সদায়ে শ্ৰদ্ধা কৰি আহিছো। কিন্তু আজি আপোনাৰ এই নতুন ৰূপ দেখি সঁচাকৈ বৰ আচৰিত হৈছোঁ।

গীতা— শ্ৰদ্ধা তো মই তোমাৰপৰা বিচৰা নাই। তেজ মঙহেৰে গঠিত মানুহ মই শ্ৰদ্ধা ভক্তিৰে কৰিম কি ?

বিজিত—আপোনাৰ ওচৰত নিজৰ অভদ্ৰ ৰুচিৰ পৰিচয় দিবৰ কোনো ইচ্ছা মোৰ নাই। ভ্ৰান্ত হলেও মোৰ সাধনাত বাধা নিদিয়ে যেন ; এয়ে মোৰ একান্ত অনুৰোধ।

গীতা— বেচ, তোমাৰ চকুৰ আগৰপৰা মই আঁতৰ হম। [থিয় হৈ] কিন্তু যোৱাৰ আগত মোৰ আৰু তোমাৰ আজন্ম শত্ৰুক বিনাশ কৰি থৈ যাম।

[ছবিখনৰ ওচৰ পায়গৈ]

বিজিত—[গীতাৰ গাত ধৰি) মোৰ একান্ত অনুৰোধ, মোৰ সোণৰ সপোন, এনেকৈ নষ্ট কৰি নিদিব।

গীতা— আহ্ কি অপূৰ্ব্ব পুলক। বিজিত, ইমানকেই তো মই বিচাৰো। এই দেহৰ পুলক, তাতকৈ বেচি মই কেতিয়াও কোনো পুৰুষৰপৰা আশা কৰা নাই। এই বাস্তৱতাতেই তো মই জীয়াই থাকিব খোজো বিজিত! তোমাৰ সপোন তুমি লৈ থাকা, মোৰ তাত কোনো আপত্তি নাই। বিজিত, ধৰা ধৰা আৰু এবাৰ, মাথো আৰু এবাৰ। তোমাৰ পৌৰুষ ভৰা আলিঙ্গনে মোৰ বুকুৰ ব্যাকুল বাসনাক শিথিল কৰি দিয়ক।

বিজিত—নিজৰ হীন ৰুচিৰ যথেষ্ট পৰিচয় দিছে গীতা দেৱি! আৰু প্ৰয়োজন নাই। নাৰীৰ যি অপূৰ্ব্ব মূৰ্ত্তিয়ে মোৰ জীৱনত পূৰ্ণতা আনিছে তাৰ আগত আপোনাৰ সকলো প্ৰয়াসেই ব্যৰ্থ হৈ যাব।

গীতা—নিজৰ অন্তৰৰ দাবীক তুমি অন্যায় ভাৱে আওকাণ কৰিছা। তুমি মানুহ। কামনাৰ ওপৰতেই তোমাৰ জীৱন গঢ়ি উঠিছে। পাহৰি নাযাবা বিজিত, এই সৌন্দৰ্য্যই, দেহ-যমুনাৰ এই উত্তাল তৰঙ্গই দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰো দেৱত্ব ক্ষুন্ন কৰি দিছিল। পাহৰি নাযাবা। এই লয়লাসেই কত শত জিতেন্দ্ৰিয় মুনিৰ তপোপ্ৰভাৱ মুহূৰ্ত্ততে নষ্ট কৰি দিছিল।

বিজিত—আপোনাৰ দৰে অসংযত তিৰোতাৰ ঘৃণনীয় মুখৰপৰা সেইবোৰ কথা শুনিবৰ মোৰ কোনো স্পৃহাই নাই।

গীতা—নাথাকিব পাৰে। কাৰণ ভ্ৰান্ত কল্পনাই তোমাৰ মাংসপেশীবোৰক পঙ্গু কৰি, পৌৰুষক হত্যা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। আৰু তাৰ সেই অভিযানত একান্ত অসহায়ৰ দৰে নিজকে উটাই দি তুমি যে নিজৰ কিমান অনিষ্ট কৰিছা সেইটো বুজি পোৱা নাই।

বিজিত—অৰ্থাৎ সৌ দেহ-যমুনাৰ উদ্বেলিত তৰঙ্গৰাশি মন্থন কৰি তাৰ অমৃত খিনি পান নকৰালৈকে হ'বলা মোৰ পৌৰুষৰ সম্পূৰ্ণ মৰ্য্যাদা ৰক্ষা কৰা নহব?

গীতা—নাৰীৰ ৰূপ যৌৱনৰ মাদকতা যদি পুৰুষে তোমাৰ দৰেই উপভোগ কৰিব নিৰ্বিচাৰে, তেন্তে বিজিত, আমাৰ জীৱনৰ বাৰু সফলতা ক'ত?

বিজিত—আপোনাৰ ধাৰণা সম্পূৰ্ণ অমূলক। নাৰীৰ যি পৱিত্ৰ মূৰতি মোৰ চকুৰ আগত ভাহি উঠিছে, যাক পূজা কৰা মোৰ জীৱনৰ একমাত্ৰ সাধনা, যাৰ মধুৰ পৰশত মোৰ হিয়াৰ শুভ্ৰ শতদল সজাগ হৈ উঠিছে, সেই মধুৰ মূৰতিক আপোনাৰ দৰে শত২ নাৰীৰ কামনালোলুপ চাহনিয়ে কেতিয়াও মচি পেলাব নোৱাৰে।

গীতা—[লৰ মাৰি ছবিখনৰ ওচৰলৈ যায় আৰু সমানে সমানে থিয় হয়]

চোৱা বিজিত, চকুমেলি চোঁৱা, তোমাৰ অন্তৰে কি বিচাৰে, সৌ তেজ মাংস বিহীন নিৰস প্ৰতিমা,

নে মোক,—বুকুত যাৰ প্ৰেমৰ সোৱাদ, দেহত যাৰ উষ্ণ মাদকতা, ওঁঠত যাৰ মধুৰ পৰশ।

[তাৰ পাচত এক মুহূৰ্ত্তও নোৰোৱাকৈ বিজিতৰ ওচৰ পায়হি আৰু হাত দুখনত ধৰি আবেগেৰে]

গীতা—কোৱাঁ, কোৱাঁ বিজিত তুমি মোক বেচি ভাল পোৱাঁ।

বিজিত—[খঙতে গীতাক দূৰলৈ আঁতৰ কৰি] মই আপোনাক ঘিণ কৰোঁ।

[বেগেৰে প্ৰস্থান]

—পট পৰে—

নৱম দৃশ্য।

ডাক্তৰখানাৰ এটা কেবিন।

[কোঠাটোত ৰোগীৰ আৱশ্যকীয় সকলো বস্তুৱেই আছে। এখন পৰিষ্কাৰ বিছনাত মিনতি শুই থাকে। মূৰত বেণ্ডেজ। শৰীৰ বৰ দুৰ্ব্বল। কথা ভালকৈ কবই নোৱাৰে। ওচৰতে নাৰ্চে বহি বতাহ দি থাকে। কিবা এটা ইঙ্গিত কৰাত তাই মিনতিৰ মূৰটো পিৰ্চাপনে গাৰু দি ওখ কৰি দিয়ে, যাতে দৰ্শকে মিনতিৰ মুখখন ভালকৈয়ে দেখা পায়। মুখত তাইৰ ক্লান্তি আৰু বিষাদৰ ভাৱ।]

নাৰ্চ—[মেজৰপৰা ঔষধ এপালি আনি মিনতিক খাবলৈ দিয়ে।]

মিনতি—[কথা নোকোৱাকৈ দৰবটোপা খাই পেলায়।]
নাৰ্চ—[লাহে লাহে মিনতিৰ হাত-ভৰিবোৰ পিটিকি দিয়ে]
মিনতি—[চাৰিও পিনে চকু ফুৰায়, কিবা ক'ব খোজে কিন্তু একো'কে কব নোৱাৰে।]
নাৰ্চ—[চেনেহেৰে] কথা নাপাতিব দেই। ডাক্তৰে কথা পাতিব হাক দিছে নহয়। ইয়াত আমাক দেখি বৰ আচৰিত হৈছে, নহয়নে বাৰু ? লাহে লাহে সকলো কথা মই কৈ যাম। চিন্তাৰ কোনো কাৰণ নাই। এতিয়াই অলপ শুবলৈ চেষ্টা কৰক দেই।
মিনতি—বিজিত, বিজিতক মাতি দিয়াছোন।
নাৰ্চ—বিজিত কোন ? মই তো চিনি নাপাওঁ।
মিনতি—ক্ষমা কৰিবা; মোৰ ভুল হৈছিল। মোক বাৰু ইয়ালৈ কোনে আনিলে ?
নাৰ্চ—পুলিচে।
মিনতি—[হঠাৎ যেন বাটৰ ঘটনাবোৰৰ কথা মনত পৰে আৰু তাই কপালত হাত দিয়ে]
নাৰ্চ—হাত নিদিব। বেণ্ডেজ কৰা আছে নহয়। আপুনি বাৰু ক'ৰবাত পৰি গৈছিল নে কি ?
মিনতি—কিয় সুধিছা ?
নাৰ্চ—পৰি আঘাত পোৱা বুলিয়েই পুলিচে কৈছে।
মিনতি—[মুখত এটি ম্লান হাঁহিৰ আভাস]
নাৰ্চ—মূৰটো বৰ বিষাইছে নে কি ?

মিনতি—মূৰ লৰাই বিষোৱা যে, নাই তাকেই বুজায়]
নার্চ—[মিনতিৰ গাৰ কাপোৰখন পৰিপাটিকৈ দিয়ে]

—ইলাৰ প্ৰৱেশ—

[ব্যগ্ৰ ভাৱে মিনতিৰ বিছনাৰ ওচৰলৈ আহি চকী এখনত বহে আৰু মিনতিৰ হাত দুখন নিজৰ হাত দুখনৰ মাজত ৰাখি সোধে। নার্চৰ প্ৰস্থান]

ইলা—ৰাতি ভাল টোপনি আহিছিল নে ?

মিনতি—কালি ৰাতি এটা বৰ ধুনীয়া সপোন দেখিলোঁ। অ'।

ইলা—কি সপোন নো ?

মিনতি—বিজিত উলটি আহিছে। মুখত তাৰ নতুন দীপ্তি। তাক দেখা পাই যেন মোৰ সকলো দুখ একে নিমিষতে আঁতৰি গ'ল। তাৰ পাচত মই দেখিলোঁ, মই তাক সেৱা কৰিছোঁ। সি যেন মোৰ হাত দুখনত ধৰি মোক বাট দেখুৱাই লৈ গ'ল বহুত—বহুত দূৰলৈ অত্যাচাৰিত নিপীড়িত মানুহবোৰৰ বুকুৰ মাজলৈ।— বাৰু ইলা সপোন কেতিয়াবা সঁচা হয়নে ?

ইলা—হয়তো, নহবনো কিয় ?

মিনতি—বাৰু মোৰ সপোনটো কেতিয়াবা সঁচা হবনে ? বিজিত কেতিয়াবা উলটি আহিবনে ?

ইলা—নিশ্চয় আহিব।

মিনতি—[উদাস ভাৱে হাঁহে]

ইলা—তোমাৰ হ'বলা বিশ্বাস হোৱা নাই।

মিনতি—[মুখটো লৰাই বিশ্বাস যে হোৱা নাই তাকে জনায়।]

ইলা—তুমি বাৰু অলপ সময় শান্ত হৈ শোৱাছোন। বিজিত নিশ্চয় তোমাৰ ওচৰলৈ উলটি আহিব।

মিনতি—কিয় ? অপৰাধৰ প্ৰতিশোধ লবলৈ ?

ইলা—ধেৎ পাগলি।

মিনতি—মই বেচ ভালকৈয়ে জানো, বিজিত কেতিয়াও আৰু মোৰ ওচৰলৈ নাহে।

ইলা—যদি আহে।

মিনতি—[উদাস হাঁহি]

ইলা—এতিয়াই বিজিত এইখিনি পাবহি।

মিনতি—[হাঁহি] মন্ত্ৰৰ বলেৰে ?

ইলা—[হাঁহি] নহয় ৰেলগাড়ীৰে।

মিনতি—[আগ্ৰহেৰে] সঁচাকৈ কৈছানে ইলা ?

ইলা—নিজৰ চকুৰেই দেখিবা নহয়।

মিনতি—[আনন্দিত অথচ সংযত ভাৱে] ইমান পৰনো তেন্তে নোকোৱাকৈ আছিল কিয় ?

ইলা—[হাঁহি] আনন্দত অধীৰ হৈ যোৱা বুলি।

মিনতি—তোৰ হ'বলা হিংসা হয়।

ইলা—ডাক্তৰে মানা কৰিছিল কাৰণেহে।

মিনতি—বিজিতৰ কথা তইনো জানিলি কেনেকৈ ?

ইলা—অজিতৰ টেলিগ্ৰামৰ উত্তৰত আহিব বুলি লিখিছে।

(এনেতে অজিত আৰু বিজিতৰ প্ৰৱেশ। বিজিতক দেখা পাই মিনতিয়ে অধীৰ হৈ বিছনাৰ ওপৰত বহিবলৈ চেষ্টা কৰে। কিন্তু দুৰ্ব্বলতাৰ কাৰণে বিছনাৰ ওপৰতে অজ্ঞান হৈ পৰি যায়। তাকে দেখি বিজিতে—“মিনি” বুলি চিঞৰি একেবাৰে ওচৰ পায়হি। সকলোৱে মুহূৰ্ত্ততে চঞ্চল হৈ পৰে। বিজিত আৰু ইলাই দুই তিনিবাৰ “মিনি” “মিনি” বুলি মাতি কোনো সমিধান নাপায়। তাৰ পাচত উত্ৰাৱল ভাৱে বিজিত আৰু অজিত ডাক্তৰৰ কাৰণে ওলাই যায়। নাৰ্চ সোমাই আহে। ইলা আৰু নাৰ্চে মিনতিৰ জ্ঞান আহিবলৈ চেষ্টা কৰে। বিজিত আৰু অজিতে ডাক্তৰক লৈ সোমাই আহে।)

ডাক্তৰ -- (ৰোগীৰ Pulse feel কৰি, বিমৰ্ষ ভাব দেখুৱায়। আৰু অজিত বিজিতক কোঠাটোৰ এমূৰলৈ মাতি আনে।

ডাক্তৰ – ৰোগীৰ অৱস্থা বৰ সুবিধা নহয়। সাৱধানে থাকিব লাগিব।

বিজিত – (অনুনয়ৰ সুৰত) ডাক্তৰ বাবু, কোনোমতে তেওঁক বচাই দিয়ক।

ডাক্তৰ আশা অৱশ্যে এতিয়াও একেবাৰে নাইকিয়া নহয়। এটা injection দি দিওঁ। কাম দিলে তৎক্ষণাৎ জ্ঞান ফিৰি আহিব। (ডাক্তৰে দুই তিনিবাৰ Syringe টো ধুই injection দি দিয়ে। আৰু Pulse feel কৰি থাকে। লাহে লাহে তেওঁৰ মুখ উজ্জ্বল হৈ উঠে।

ডাক্তৰ— (হাঁহি) যাওক, চিন্তাৰ আৰু কোনো কাৰণ নাই।
মই এতিয়া আহোঁ দেই। (প্ৰস্থান)

বিজিত— (মিনতিৰ হাতখন পিহি থাকে)

ইলা— (বিচি থাকে)

মিনতি— (জ্ঞান উলটি আহে। চকু মেলি বিজিতক দেখা পায়।

বিজিত—তোমাৰ কোনো ভয় নাই মিনি। আমি সকলোৱেই
ওচৰতে আছোঁ নহয়।

মিনতি— (চকু চলচলীয়া)

বিজিত— (চকু মচি দিয়ে)

(দূৰৈত বহুত মানুহৰ মিলিত সঙ্গীত শুনিবলৈ পোৱা
যায়। সিহঁতে আগেয়ে সমদলে গোৱা গীতটোকে গায়
"শিৰত আমাৰ মুক্তি পতকা" ইত্যাদি।
সিহঁত লাহে লাহে ওচৰচাপি আহিছে।

মিনতি - খিড়িকীখন খুলি দিয়া।

অজিত— (খিড়িকী খুলি দিয়ে)

মিনতি—কোনে গীত গাইছে ?

অজিত— মানুহবোৰে আপোনাক সম্বৰ্দ্ধনা জনাবলৈ আহিছে।

মিনতি - বেচেৰাহঁতৰ দুখ আজিলৈকে নকমিল।

বিজিত—সিহঁতৰ মুক্তিৰ কাৰণেই যে তুমি জীৱন পণ কৰিছা।
সিহঁতৰ সেই আকুল চকুলৈ চাই যে তুমি, মই,
আমি সকলোৱেই জীয়াই থাকিব লাগিব। তোমাৰ
চেনেহৰ পৰশত আজি মই সেই কথা খুব ভালকৈয়ে

বুজি পাইছো মিনি। নিপীড়িতৰ মুক্তিতেই যে আমাৰো মুক্তি।

মিনতি— (বিজিতৰ হাতখন নিজৰ মূৰত লগায়। দূৰৈত মানুহবোৰৰ সঙ্গীত ভালকৈয়ে শুনা যায়। লাহে লাহে পট পৰে।)

—যৱনিকা পতন—

কল্পনাৰ মৃত্যু

(অসমীয়া নাট)

ইংৰাজী ১৯৪০ চনত, গুৱাহাটী সন্ধ্যা
সন্মিলনৰ মাঘবিহু উপলক্ষে
পতা অধিৱেশনত প্ৰথম
অভিনীত ।

চরিত্রাবলী—

নবীন

কমল

জয়াদেবী

অনুদেবী

প্ৰাচীন অসমীয়া সাহিত্য অঙ্কীয়া নাটকেৰে সমৃদ্ধিশালী আছিল। বৰ্ত্তমান ইউৰোপীয় সাহিত্যতো এনে ধৰণৰ চুটি নাটকৰ প্ৰাদুৰ্ভাৱ দেখা গৈছে। সেইবোৰ দেশত এই নাটকবোৰৰ অভিনয়ো হয়; বিশেষকৈ দীঘলীয়া নাটক অভিনয় কৰাৰ আগতে সাজ সৰঞ্জাম আদিৰ সুবিধাৰ কাৰণে এনেকুৱা চুটি নাটক-বোৰৰ অভিনয় কৰি দৰ্শকক আনন্দ দিয়া হয়। আমাৰ দেশত এতিয়াও এই নিয়মটোৰ প্ৰচলন হোৱা নাই। সময়ত হবগৈ বুলি হয়তো আশা কৰিব পাৰি।

[এটি সৰু ষ্টুডিও (Studio)। তাতে শিল্পী ৰবীনে এখন বোৰ্ডৰ ওপৰত জয়াৰ ছবি আঁকি থাকে; কামত ৰব মগ্ন। ওচৰতে চকী এখনত জয়া বহি থাকে। মাজে মাজে ৰবীনে দূৰৰপৰা জয়াৰ চেহেৰাৰ সৈতে ছবিখন ৰিজাই চায়। আকৌ ওচৰলৈ আহি আঁকিবলৈ ধৰে। তাৰ পিচত আকৌ এবাৰ দূৰলৈ গৈ অলপ সময় ছবিখন চাই আৱেগ-কম্পিত স্বৰত লাহে লাহে কয়। ৰবীনৰ মুখত তৃপ্তিৰ আভাস। কিন্তু জয়াক দেখি অনুমান কৰিব পাৰি যে তেনেকৈ বহি থাকি তেওঁ অকণো ভাল পোৱা নাই।]

ৰবীন—[স্বৰ আৱেগেৰে কঁপোৱা] অনুপম ৰূপৰ মাধুৰী!
[ওচৰলৈ আহি] নিমাত কিয় সখি?

জয়া—[সংযত ভাৱে অলপ হাঁহে]

ৰবীন—হাঁহিছা? মোক মতলীয়া বুলি ভাবিছা?

জয়া—[নিমাত]

ৰবীন—সচাঁকৈয়ে মোক ৰাগীয়ে ধৰিছে। কিহৰ ৰাগী সুধিছা?
প্ৰেমৰ—প্ৰেম; এক অজানা হেপাহে·········

জয়া—[ৰবীনক বাধা দি]···কিন্তু······

ৰবীন—কোৱাঁ—ৰ'লা কিয়?

জয়া—মোৰ বৰ আমনি লাগিছে ।

ৰবীন—[আচৰিত হৈ] কিয় ?

জয়া—এনেকৈ আৰু নো কিমান দিন থাকিব লাগিব ?

ৰবীন—কেনেকৈ ?

জয়া—এই বিৰাট ফাকিৰ মাজত ।

ৰবীন—কিহক তুমি ফাকি বুলি কৈছা জয়া ?

জয়া—কল্পনাৰ এই বিলাসিতা—এই অনাৱশ্যক আড়ম্বৰ ।

ৰবীন—তোমাৰ কথা মই বুজিব পৰা নাই ।

জয়া—কাৰণ তেনে কোনো চেষ্টা তুমি আজিলৈকে কৰা নাই ।

ৰবীন—হয়তো তোমাৰ কথাই সঁচা ।

জয়া—বাৰু ৰবীন, তুমি নিজকে কেতিয়াবা প্ৰশ্ন কৰি চাইছানে তুমি কোন ?

ৰবীন—মই যে এগৰাকী ধুনীয়া তিৰুতাৰ প্ৰেমত বলিয়া—শিল্পী, সেই কথা আনে নেজানিলেও, নিজে জানো ।

জয়া—বেচ ; বাৰু তোমাৰ কাম কি ?

ৰবীন—চিৰসুন্দৰৰ সাধনা ।

জয়া—ছবি আঁকা কিয় ?

ৰবীন—কাৰণ তাৰ ভিতৰেদি সেই সুন্দৰৰ বিকাশ হয় ।

জয়া—তুমি সঁচাকৈয়ে বলিয়া হৈছা ।

ৰবীন—কিয় ?

জয়া—কাৰণ সীমাহীন সৌন্দৰ্য্যক তুমি তোমাৰ চিত্ৰত আবদ্ধ ৰাখিব খুজিছা ।

ৰবীন—অনন্ত সৌন্দৰ্য্যৰ যি কণ সন্ধেদ পাইছোঁ, তাকেই ৰূপ দি ৰস-সৃষ্টিৰ চেষ্টা কৰোঁ।

জয়া—বাৰু—সেই চিৰ-সুন্দৰৰ সন্ধান, তুমি পালা ক'ত?

ৰবীন—[বৰ সবল ভাৱে] তোমাৰ ৰূপত।

জয়া—অ'—[সংযত ভাৱে অলপ হাঁহে]

ৰবীন—তুমি মোক অৱজ্ঞা কৰিছা। ভাবিছা তোমাৰ ৰূপৰ পূজাৰি অতি নিঃকিন, একেবাৰে অপদাৰ্থ বুলি।

জয়া—[গহীন; দৃষ্টি দূৰত নিবদ্ধ]

ৰবীন—তোমাৰ যি ইচ্ছা হয় তাকেই ভাবিব পাৰা। মই জানো—মোৰ অন্তৰৰ প্ৰতি স্পন্দনেই অনুভৱ কৰে—মই তোমাক কিমানখিনি আৱেগেৰে ভাল পাওঁ—পূজা কৰোঁ।

জয়া—ভুল; ই তোমাৰ মহা ভুল। তোমাৰ অন্তৰৰ অনুভূতিয়ে এতিয়াও মোক স্পৰ্শ কৰিব পৰা নাই।

ৰবীন—সেইবোৰে এতিয়াও তোমাৰ করুণাৰ অধিকাৰী হ'ব পৰা নাই।

জয়া—কাৰণ সিহঁতে মোক আওকাণ কৰি তোমাৰ সৌ ছবিৰ পদযুগলত আত্ম-নিবেদন কৰিছে।

ৰবীন—[আৱেগত] তেন্তে—তেন্তে এই অদ্ভুত অনুপ্ৰেৰনা মোৰ আহিছে ক'ৰপৰা; ক'ৰপৰা—ক'ৰপৰা পাইছোঁ মই এই নতুন আনন্দ, নতুন পোহৰ; সৃষ্টিৰ মাদকতাত কি কাৰণে মোৰ মন আজি এনেকৈ অস্থিৰ হৈ উঠিছে?

জয়া—কাৰণ সৌন্দৰ্য্যভিখাৰী তুমি ; ৰূপৰ পূজাৰি—; তোমাৰ অন্তৰে বিচাৰে সেই ৰূপ—সেই সৌন্দৰ্য্য। শিল্প তোমাৰ প্ৰিয়। মোক তো তুমি কেতিয়াও ভাল পাব নোৱাৰাঁ! তোমাৰ সেই তৃষ্ণা অলপ নিবাৰণ কৰিব পাৰিছে বুলি হয়তো তুমি মোৰ ৰূপক আজি শ্ৰদ্ধা কৰিছা—কালি পাহৰি যাবা। মোৰ অন্তৰতো যে এটা আকুলতা থাকিব পাৰে—তাক তুমি অনুভৱ কৰা নাই। তুমি মোক ফাঁকি দিছাঁ—মোৰ নাৰীত্বক, মোৰ অন্তৰক অবমাননা কৰিছা। মই ইয়াত আৰু একমুহূৰ্ত্তও থাকিব নোৱাৰোঁ—[উত্তেজিত ভাৱে ওলাই যায়]

ৰবীন—[নানা ধৰণৰ চিন্তাবোৰ একেলগে আহি মুখৰ বৰণ সলাই দিয়ে। বহুত পৰ ছবিখনৰ পিনে চাই থাকে। তাৰ পিচত নিজৰ মূৰৰ চুলিবোৰৰ ভিতৰত আঙুলি সুমুৱাই কিবা চিন্তা কৰে। লাহে লাহে আহি চকীখনত বহে। এনেতে অনু সোমাই আহে। ৰবীনে পোনতে দেখা নেপায়]

অনু—[ওচৰলৈ আহি] তোমাৰ কি হৈছে ককাইদেউ ? এনে কৰিছা কিয় ? কিবা অসুখ কৰিছে নে কি ?

ৰবীন—[কথা কব নোৱাৰে]

অনু—কি হৈছে মোক নোকোৱা ?

ৰবীন—[আৱেগতে অনুৰ হাত দুখন নিজৰ চকু দুটাৰ ওপৰত মোহাৰি] কব নোৱাৰোঁ কিয়, বহুত প্ৰশ্নই আহি মোৰ মনটোক আজি বৰ অস্থিৰ কৰি পেলাইছে।

অনু—তোমাৰ নো কি হৈছে ইমান ভাবি থাকিবৰ। বলা অলপ ফুৰি আহোঁগৈ।

ৰবীন—এতিয়া ওলাই যাবলৈ অকণো মন যোৱা নাই।

অনু—অ'—বুজিছোঁ। আজি মোৰ লগ তোমাৰ অকণো ভাল নলগা হৈছে;

ৰবীন—[নিমাত]

অনু—যাওঁ তেন্তে। [যাব খোজে]

ৰবীন—আহচোন এইপিনে; খংনো কৰিছ কেলেই ?

অনু—খংনো কৰিম কেলেই ? আমাৰ লগ যেতিয়া ভাল নেলাগে থাকিলে কষ্টহে পাবা।

ৰবীন—বাৰু তোৰ অভিমানখিনি থচোন আঁতৰাই। চাওঁ ইফালে আহ। মই আজি কাৰ ছবি আঁকিছোঁ কচোন।

অনু—তুমিনো আৰু ছবি আঁকিবা কাৰ ? অনুৰ বাহিৰে জানো আন কাৰবাক চিনি পোৱা ?

ৰবীন—বাৰু ভালকৈ চাচোন

অনু—[ওচৰলৈ গৈ চায়। মুখত খং আৰু অভিমানৰ ভাব ফুটি উঠে। নিমাত]

ৰবীন—তেওঁ কোন চিনি পাইছ ?

অনু—তেখেতক চিনি পাবৰ আমাৰ কোনো আৱশ্যক নাই। তোমাৰ বস্তু তুমি লৈ থাকিবা, তাৰ সৈতে মোৰ কি সম্পৰ্ক ?

ৰবীন—কিয় ? সতিনী !

অনু—[খঙেৰে, ওচৰত থকা ৰঙৰ খালি বাটি এটা ৰবীনৰ গালৈ দলিয়াই দি ওলাই যাব খোজে। ৰবীনে খপ কৈ হাতখনত ধৰি পেলায়।]

ৰবীন—[অনুক ওচৰলৈ টানি আনি] জয়াক যে মই ভাল পাওঁ অনু !

অনু—বেচ তোমাৰ জয়াক লৈ তুমি থাকাঁ, সুখী হোৱাঁ। মোক এৰি দিয়াঁ [যাব খোজে]

ৰবীন—[এৰি নিদিয়ে]

অনু—মোৰ মূৰটো বৰ বেয়া লাগিছে—মোক এৰি দিয়া, যাবলৈ দিয়া।

ৰবীন—অনু তইনো বাৰু মোক ভুল বুজিছ কিয় ? তোকো যে মই মৰম কৰোঁ।

অনু—[কান্দো কান্দো কৈ] মই তো তোমাক এধানিমানো মৰম নকৰোঁ জয়া তোমাৰ মানত দেৱী। তেওঁৰ মূৰ্ত্তি গঢ়ি তুমি পূজা কৰা। মই, মই তো তোমাক মৰম নকৰোঁ।

ৰবীন—তেন্তে তই মোক ঘিণ কৰ নে কি ?

অনু—মোক এৰি দিয়া, যাবলৈ দিয়া, এনেকৈ শাস্তি দি তিল তিলকৈ মাৰিছা কিয় ?

ৰবীন—মৰম কৰোঁ বুলি।

অনু—[অভিমানেৰে] মোক আৰু মৰম কৰি দেখুৱাব নেলাগে ; —জয়াক তুমি পূজা কৰিয়েই শান্তি লাভ কৰা, মোক কিয় মৰম কৰিবা—! মই তো জয়াৰ দৰে দেৱী নহয়। মোৰ তো কেনো ৰূপ নাই !

ৰবীন—তই বলিয়া নহবিচোন। মই যে তোক কিমান মৰম কৰোঁ। তই যে মোৰ সুখ দুখৰ লগৰীয়া। সকলোৰে আলপৈচান বুলি-তালি ডাঙৰ-দীঘল কৰিছোঁ, তই যদি আজি আঁতৰি যাৱ—, মইনো বাৰু জীয়াই থাকিম কেনেকৈ?

অনু—মই জানো—তোমাৰ জীৱনত মোৰ কোনো ঠাই নাই। জয়াৰ ৰূপৰ ওচৰত তুমি নিজকে বিলাই দিছা। তোমাৰ শিল্প-সাধনাই হয়তো তাইকে বৰণ কৰি সাৰ্থকতা লাভ কৰিব। তোমালোক দুজনৰ মাজত মই কেতিয়াও নেথাকোঁ। মই সদায়েই অকলশৰীয়া। সৰুতে আই বোপায়ে এৰি থৈ গ'ল, ভগৱানৰ আশীৰ্ব্বাদত আজি এই পোন্ধৰটা বছৰ তোমাৰ ওপৰতেই নিৰ্ভৰ কৰি কোনোমতে কটালোঁ। আজি তুমিও মোক পাহৰি যাব খুজিছাঁ। মই সদায়েই অকলশৰীয়া; —মোক এৰি দিয়া—যাবলৈ দিয়া [হুক-হুককৈ কান্দিবলৈ ধৰে আৰু ৰবীনৰ কান্ধৰ ওপৰত মূৰটো থয়]

ৰবীন—ধেৎ আকৰীজনী! কান্দিছ কেলেই? বাৰু তোৰ ওচৰত জানো মোৰ মৰমৰ কোনো মূল্য নাই?

অনু—[নিজকে সংযত ৰাখিব নোৱাৰি]। মিছা - মিছা—দুজনক কেতিয়াও আপোন কৰিব নোৱাৰি, কেতিয়াও নোৱাৰি।

[উচাট মাৰি গুচি যায়]

ৰবীন—[অন্নু, অন্নু বুলি দুৱাৰৰ ওচৰলৈ গৈ আকৌ উলটি আহি চকীখনত বহে আৰু আপোনা আপুনি কবলৈ ধৰে] জয়া আৰু অন্নু, অন্নু আৰু জয়া। জীৱনৰ এটা অবোধ্য সমস্যা। [মুখত গভীৰ উত্তেজনাৰ আভাস। এনেতে কোঁঠাটোৰ ভিতৰলৈ ৰবীনৰ সহকাৰী কমলৰ প্ৰবেশ।]

কমল—[প্ৰবেশ কৰিয়েই এবাৰ ছবিখনৰ পিনে আৰু এবাৰ ৰবীনৰ পিনে চাই] চাৰ!

ৰবীন—কোন ?

কমল—মই কমল।

ৰবীন—অ’—তুমি।

কমল—[অলপ আগুৱাই আহি] আজি জয়াদেৱী এতিয়াও অহা নাই নে কি চাৰ ?

ৰবীন—আহিছিল।

কমল—তেন্তে আজি আৰু ছবিৰ কোনো কাম নহ’ল।

ৰবীন—হয়তো সেই ছবি অসমাপ্ত হৈ ৰব।

কমল—[আচৰিত হৈ] কিয় চাৰ ?

ৰবীন—বাৰু কমল তোমাৰ এতিয়াও মনত আছে নে আমি জয়াক ক’ত বিচাৰি পাইছিলোঁ—?

কমল—আছে চাৰ !

ৰবীন—[নিজৰ ভাবত] শিল্প প্ৰদৰ্শনীৰ একোণত মোৰ আজীৱন সাধনাৰ ধন সৌন্দৰ্য্যপ্ৰতিমা, তুমি—তুমিও তো

আছিলা সিদিনা—সেই ৰূপ, সেই যৌৱন, সেই দেহৰ লাৱণ্য [কথাৰ লাগবান্ধ নোহোৱা হৈ পৰে] বাক কমল তুমি ক'ব পাৰা নে নাৰীয়ে পুৰুষৰপৰা কি বিচাৰে ?

কমল—[নিমাত]

[ঠিক সেই সময়তেই মানুহ এটাই চিঠি এখন আনি কমলৰ হাতত দিয়ে। কমলে ৰবীনৰ হাতত দিয়ে। চিঠিখন খামৰপৰা উলিয়াই পঢ়াৰ লগে লগেই ৰবীনৰ মুখৰ ওপৰত প্ৰখৰ উত্তেজনাৰ ভাৱ বিয়পি পৰে। সি প্ৰায় উন্মাদৰ দৰেই হৈ পৰে আৰু বৰ জোৰেৰে হাঁহিবলৈ ধৰে। আকৌ হঠাৎ হাঁহি বন্ধ কৰি চিঠিখন কমলক ফুটাই পঢ়িবলৈ কয়। কমলে চিঠিখন পঢ়ে]

কমল—[পঢ়োতে পঢ়োতে মাত কঁপি উঠে। সি পঢ়ে]

"শত চেষ্টা কৰিও মই তোমাক ভাল পাব নোৱাৰিলোঁ। তুমি তোমাৰ কল্পনাৰ সহায়েৰে মোৰ এটি অভিনৱ মূৰ্ত্তি গঢ়ি তাকে পূজা কৰিছিলা—ভাল পাবলৈ চেষ্টা কৰিছিলা। কিন্তু তুমি পাহৰি গৈছিলা যে তেজ-মঙহেৰে গঠিত মানুহ মই। অপ্ৰিয় হলেও মই এটা কথা আজি তোমাক কম বুলি ভাবিছোঁ— তোমাৰ সহকাৰী 'কমলক' মই ভাল পাওঁ—অন্তৰৰ সৈতে ভাল পাওঁ; সিও মোক ভাল পায়। আশা-

কৰোঁ তুমি আমাৰ এই পৱিত্ৰ মিলনৰ বাটত অন্তৰায় নহবা……জয়া ।

[চিঠিখন কমলৰ হাতৰপৰা সৰি পৰে। ৰবীনে সেইখন তুলি নিজৰ হাতত লয় ।]

ৰবীন—[মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতেই যেন সংসাৰৰ সকলোখিনি উদাৰতাই তেওঁৰ অন্তৰত ঠাই পায় ।]

তুমি ইমান ভয় কৰিছঁা কিয় কমল ? তোমালোকৰ এই মিলনত মই কেতিয়াও বাধা নিদিওঁ। তুমি যোৱা জয়াক কৈ দিয়া কল্পনাৰ সেই আশ্ৰয়ক আজিৰপৰা ৰবীনে বিসৰ্জ্জন দিছে। যোৱা, তুমি যোৱা কমল, সোনকালে যোৱা ।

কমল—[লাহে লাহে ওলাই যায়]

ৰবীন—[হতাশ ভাৱে হাঁহি] কল্পনা প্ৰতিমা মোৰ- … ;

[তাৰ পিচত কিবা অলপ চিন্তা কৰি ছবিখনৰ ওচৰলৈ আহি সেইখনক একেবাৰে নষ্ট কৰি পেলায় আৰু এবাৰ হেপাহ পলুৱাই হাঁহি লয় । অলপ সময় যোৱাত লৰালৰিকৈ ভিতৰলৈ সোমাই যায় । আৰু অনুক লগত লৈ আকৌ কোঁঠাটোলৈ সোমায় আহে]

ৰবীন—[অনুক টানি আনি ছবিখনৰ ওচৰত থিয় কৰাই দি কয়] ছবিখনৰ কি অৱস্থা হৈছে চা !

অনু—[অলপ আচৰিত হৈ তাৰ পিচত আনন্দেৰে] হি-হি-হি, বেচ হৈছে, বেচ হৈছে, মই বৰ ভাল পাইছোঁ। কোনে এনে কৰিলে বাৰু ?

ৰবীন—জয়াই ।

অনু—তোমাৰ জয়াই ?

ৰবীন—ধেৎ দুষ্ট ক'ৰবাৰ !

অনু—জয়াজনী বৰ বেয়া ছোৱালী হ'বলা । [ৰবীনৰ মুখৰ পিনে চাই] অ' নহয় বৰ ভাল ছোৱালী পাই !

ৰবীন—এই, শুনচোন চাওঁ এইপিনে আহ ।

অনু—কি হ'ল ?

ৰবীন—আজি মোৰ সকলো প্ৰশ্নৰ সমাধান হৈ গ'ল ।

অনু—কেনেকৈ ?

ৰবীন—ইমান দিন যে ভ্ৰান্ত কল্পনাই মোক উটুৱাই লৈ গৈছিল—বহুদূৰলৈ, তাক আজি মই বুজি পালোঁ !

অনু—কিয় ছবিখন নষ্ট কৰি দিয়াত অকণো বেজাৰ পোৱা নাই নে ?

ৰবীন—বেজাৰ মই অকণো পোৱা নাই ; তাতকৈ কল্পনাৰ গৰাহৰ পৰা মুক্ত হৈ ৰংহে পাইছোঁ ।

অনু—তোমাৰ বাৰু আজি হঠাতে এই আচৰিত পৰিবৰ্ত্তন হ'ল কিয় ?

ৰবীন—কাৰণ মই আজি বুজি পালোঁ যে কল্পনা সদায়েই অলীক, সদায়েই মিছা । জয়াৰ ব্যৱহাৰে মোক আজি সেই জ্ঞান দিলে । মই আজি ইয়াকো বুজি পালোঁ যে কল্পনাৰ মোহতকৈ বাস্তৱৰ আৱাহন বহুতো বেচি জাৱন্ত । আজি মোৰ নতুন কৰ্ম্ম-শক্তি, নতুন উদ্দীপনা,

নতুন জীৱন! ব'ল অনু আমি দুয়ো একেলগে সেই নতুন জীৱনৰ ঢলত নিজকে উটাই দিওঁগৈ—।

[লাহে লাহে দুয়োৰো হাতত ধৰাধৰিকৈ প্ৰস্থান]

যৱনিকা—

বিঃ দ্ৰঃ "আবাহন"ৰ ১০ম বছৰৰ ১ম সংখ্যাত প্ৰকাশ হোৱা "কল্পনাৰ মৃত্যু" নামৰ অঙ্কীয়া নাটখনকে সালসলনি কৰি আকৌ ৰাইজৰ আগত দাঙি ধৰা হ'ল।—লিখক।

শুধৰণি - আহি কাকত ছোৱাৰ অসুবিধাত কিছুমান শব্দত ভুল বৈ গল। তাৰ ঠাইত—
(১৬ পিঠি—১ম শাৰী, "অনুমান যে মিছা)"
"অনুমান যে সঁচা", (৩৬ পিঠি—৬ শাৰী,
"অচৰপ প্ৰেমৰো)" "অলপ অচৰপ প্ৰেমৰো"
হব লাগে।

লিখকৰ এই প্ৰথম প্ৰয়াসত অতৰ্কিতে যি দোষ ক্ৰুটি হৈছে তাক যেন সহৃদয় পাঠক পাঠিকা সকলে নিজ-গুণে মৰিষণ কৰে।
